

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра історії України та методика викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«Адміністративна структура та юридичний статус УГКЦ в першій половині ХХ століття»

Студентки 2 курсу, групи СОІз-2м
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»

Косійчук (Гусів) Руслани Василівни

Керівник:

доктор історичних наук, професор

Пилипів Ігор Васильович

Рецензент:

доктор історичних наук, професор

Райківський Ігор Ярославович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Історіографія дослідження.....	7
1.2. Аналіз джерел.....	12
РОЗДІЛ II. ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС УГКЦ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ	
СТОЛІТТЯ.....	14
2.1. Політико-юридичне становище Української греко-католицької церкви в період Австро-Угорській імперії.....	14
2.2. Юридичний статус Української греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій.....	27
РОЗДІЛ III. АДМІНІСТРАТИВНА СТРУКТУРА УГКЦ.....	46
3.1. Особливості адміністративної структури Галицької греко-католицької митрополії та Львівської архієпархії УГКЦ.....	46
3.2. Внутрішня організації та адміністративне управління Станиславівської єпархії УГКЦ.....	54
3.3. Єпархіальна структура та парафіяльний устрій Перемиської єпархії УГКЦ.....	59
РОЗДІЛ IV. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ	
ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ.....	66
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	76

Анотація

Косійчук (Гусів) Р.В. Адміністративна структура та юридичний статус УГКЦ в першій половині ХХ століття. Івано-Франківськ, 2024. 94с.

У дипломній роботі на основі напрацювань фахівців досліджено адміністративну структуру та юридичний статус Української греко-католицької церкви в першій половині ХХ століття є доволі важливим для вивчення історії релігійних конфесій в Україні. У цей період Українська греко-католицька церква (далі УГКЦ) стикалася із складними релігійними та соціально-політичними викликами, що мали чималий вплив на подальший її розвиток. УГКЦ відіграла важливу роль в суспільно-політичному житті українців Галичини, сприяла формуванню національної свідомості, підтримувала у боротьбі за відновлення та збереження української держави – ЗУНР, здійснювала меценатську та благодійницьку діяльність.

Здійснено огляд історичних джерел та наукових досліджень цього питання, що дозволяє краще зрозуміти події і процеси того часу, а також їхній вплив на суспільство. Це також сприятиме збереженню та популяризації культурної спадщини України та Української греко-католицької церкви, підкреслюючи їхню вагому роль в історичному контексті.

Також увагу зосереджено на територіальне, адміністративно-правове та соціально становище Української греко-католицької церкви в перший період ХХ століття, а також вивчення її правового статусу в різних державах, під юрисдикцією яких перебувала УГКЦ. Це дослідження дозволяє розкрити, як адміністративна структура та правовий статус впливали на життєдіяльність і виживання УГКЦ у складних історичних умовах першої половини ХХ століття.

Ключові слова: УГКЦ, адміністративна структура, юридичний статус, Австро-Угорська імперія, Друга Річ Посполита, митрополія, архієпархія.

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження адміністративної структури та юридичного статусу Української греко-католицької церкви в першій половині ХХ століття є доволі важливим для вивчення історії релігійних конфесій в Україні. У цей період Українська греко-католицька церква (далі УГКЦ) стикалася із складними релігійними та соціально-політичними викликами, що мали чималий вплив на подальший її розвиток. УГКЦ відіграла важливу роль в суспільно-політичному житті українців Галичини, сприяла формуванню національної свідомості, підтримувала у боротьбі за відновлення та збереження української держави – ЗУНР, здійснювала меценатську та благодійницьку діяльність.

Діяльність політичних партій та організацій, пов'язаних з Українською греко-католицькою церквою, відіграла важливу роль у цей період. Вони активно сприяли формуванню громадської думки та виступали на захист прав українського народу, що значною мірою вплинуло на подальший розвиток Української греко-католицької церкви та самоусвідомлення українського народу. Адміністративно-управлінська структура УГКЦ сформувалася та розвинулася завдяки активній співпраці греко-католицького духовенства з українцями, греко-католиками та на основі Канонів партикулярного права Української греко-католицької церкви. Важливий вплив на формування адміністративної структури мала політична ситуація та юридичні норми держав, у яких діяла УГКЦ.

Вивчення історичних джерел та наукових досліджень цього питання дозволяє краще зрозуміти події і процеси того часу, а також їхній вплив на суспільство. Це також сприятиме збереженню та популяризації культурної спадщини України та Української греко-католицької церкви, підкреслюючи їхню вагому роль в історичному контексті.

Об'єктом дослідження є територіальне, адміністративно-правове та соціально становище Української греко-католицької церкви в перший період

XX століття. Дослідження охоплює аналіз програм, конституцій, заяв та інших документів різних політичних сил і церковних організацій. Також розглядається їхня діяльність на різних рівнях влади та у громадському житті.

Дослідження включає аналіз різних аспектів історіографії даної теми, таких як вивчення джерел та методів дослідження, аналіз різних підходів та дискусій у галузі вивчення впливу зовнішніх факторів на Українську греко-католицьку церкву.

Предметом дослідження є аналіз внутрішньої організації та адміністративного управління Української греко-католицької церкви у першій половині XX століття, а також вивчення її правового статусу в різних державах, під юрисдикцією яких перебувала УГКЦ. Це дослідження дозволяє розкрити, як адміністративна структура та правовий статус впливали на життєдіяльність і виживання УГКЦ у складних історичних умовах першої половини XX століття.

Метою дослідження є аналіз адміністративної структури та юридичного статусу Української греко-католицької церкви в першій половині XX століття.

Для реалізації мети дослідження у роботі поставлено виконання таких завдань:

- проведення комплексного аналізу джерельної бази та збір відомостей щодо становище УГКЦ в першій половині XX століття;
- зробити аналіз історіографічної бази дослідження;
- проаналізувати методологічні основи дослідження;
- зробити аналіз становища УГКЦ в період Австро-Угорської імперії;
- розглянути вплив Конституції Другої Речі Посполитої 1921 р. та Конкордату 1925 р., на місце та роль УГКЦ в Польській державі;
- розглянути особливості історії та управлінську структуру Львівської архієпархії УГКЦ в першій половині XX століття;
- вивчити історію та стан Станіславівської архієпархії УГКЦ в першій половині XX століття;
- з'ясувати історію та стан Перемиської архієпархії УГКЦ в першій половині XX століття.

Хронологічні межі охоплюють період з 1900 по 1946 рік. Нижня межа визначає початок ХХ століття, верхня – Львівський псевдособор, який юридично визнав заборону та знищення радянським комуністичним режимом УГКЦ

Територіальні межі охоплюють Східну Галичину, теперішні Івано-Франківську, Львівську та Тернопільську області та колишні українські землі, які входили до складу Перемиської єпархії УГКЦ та були передані Польщі в результаті радянсько-польського договору 1944 року.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значимість дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані студентами та науковцями, які займаються дослідженням даної проблематики, а також широким колом дослідників для вивчення історії УГКЦ. Робота буде корисною для вчителів на уроках історії та при вивченні рідного краю.

Пізнання історії політичних партій та організацій Української греко-католицької церкви в першій половині ХХ століття може допомогти уникнути повторення помилок минулого і сприяти розвитку українського суспільства у майбутньому.

Структура роботи. Робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновку та список використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.

1.1. Історіографія дослідження

Історіографія Української греко-католицької церкви досить обширна. Українські дослідники звертають увагу на адміністративну автономію Української греко-католицької церкви, її взаємовідносини з державою та вплив на національну свідомість українців. Сучасні українські історики, М. Вегеш[39], І.Андрухів[29-32], О.Єгрешій [47-49], І.Пилипів [67-83], у своїх працях досліджують діяльність УГКЦ, її адміністративну структуру, роль митрополита Андрея Шептицького у реформуванні церковної структури та юридичного статусу УГКЦ в нових політичних умовах. Шептицький був одним з головних лідерів, який сприяв модернізації церковного управління і зміцненню впливу Церкви на українське суспільство.

У польській історіографії дослідження адміністративної структури УГКЦ відзначалося прагненням показати Церкву як важливий елемент української громади, але водночас наголошувалося на її взаємодії з польською владою і участі в політичних конфліктах між поляками та українцями. Польські дослідники, такі як С. Стемпень розглядали питання юридичного статусу Церкви в контексті польської правової системи, особливо в період міжвоєнної Польщі. Важливим дослідження історії УГКЦ є фундаментальна монографія єпископа Софрона Мудрого «Нарис історії Церкви в Україні» [64].

У радянській історіографії тематика Української греко-католицької церкви досліджувалася в негативному контексті, з акцентом на її нібито антидержавну і антинародну діяльність. Вони зображували УГКЦ як політичний інструмент австрійських та польських правлячих кіл, спрямований на пригнічення українського народу. Особлива увага приділялася ролі УГКЦ в роки міжвоєнної Польщі та її взаємодії з польською владою, зокрема у питаннях контролю за парафіями та боротьби за українську національну ідентичність.

Дослідження адміністративної структури та юридичного статусу Української греко-католицької церкви в першій половині ХХ століття є важливим і багатовимірним аспектом української церковної історії. Історіографія цієї теми розкриває різні підходи до аналізу ролі УГКЦ в політичних, релігійних та соціальних процесах того часу. Основні праці зосереджуються на питаннях взаємовідносин Церкви з державами, що володіли територіями, де була присутня УГКЦ (Австро-Угорська, Польська, Радянська та інші імперії), національним питанням, а також внутрішній організації самої Церкви.

У процесі нашого дослідження було опрацьовано праці, які можна згрупувати в декілька груп. До першої групи, яка складає основу дослідження, віднесено наукові та науково популярні дослідження польських і українських науковців, які присвячені розвитку УГКЦ. Ця група джерел представлена численними узагальнюючими та монографічним творами, які безпосередньо стосуються історії створення, розвитку, формувань і розформувань єпархій та митрополій УГКЦ, опис структур та вплив тих чи інших країн на неї. Йдеться, насамперед, про праці українських істориків, безпосередньо пов'язаних із умовами розвитку та подальшого існування в підпільному полі в першій половині ХХ століття.

В. Грабовецький у нарисах з історії м. Станиславова та катедрального собору показав діяльність Станиславівських єпископів, а о. І. Луцький – розглянув розвиток єпархії від її утворення до середини 1990-х рр. [30]. Через призму державно-церковних відносин і суспільно-політичних процесів у 1940-х рр. І. Андрухів і о. П. Кам'янський розкрили особливості ліквідації УГКЦ, політику радянської влади щодо «катакомбної» Церкви на Прикарпатті, виокремили проблему розвитку Станиславівської єпархії наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст. [29]. О. Єгрешій висвітлив суспільно-політичну й культурно-просвітницьку діяльність єпископа Г. Хомишина, еволюцію його взаємин з А. Шептицьким, особливості суспільно-політичних поглядів владики в періоди ЗУНР, Польщі та Другої світової війни, його ініціативи українсько-

польського порозуміння та роль у розвитку товариства «Скала» [47]. Важливими є обґрунтовані О. Єгрешієм досліджував роль єпископа Г. Хомишина в діяльності Станиславівської єпархії ГКЦ та суспільно-політичному житті Галичини [49].

Значним досягненням у дослідженні проблеми є колективна монографія І. Андрухів, О. Лисенка та І. Пилипіва «Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект» [31]. Автори розкрили розвиток Станиславівської єпархії в умовах різних державно-політичних режимів (до 1946 р.), стан «катакомбної» Церкви, її легалізацію та відновлення єпархії в незалежній Україні.

Василь Марчук, аналізуючи роль УГКЦ в суспільному житті України в кінці XIX – першій половині XX ст., показав розвиток її організаційної структури, участь ієрархії та духовенства в період Першої світової війни, у державному будівництві ЗУНР, суспільно-політичних процесах Другої Речі Посполитої, в умовах німецької окупації й становлення радянського тоталітарного режиму в західних областях України [31].

Значний внесок у дослідження історії УГКЦ у міжвоєнний період (1918–1939) зробив І. Пилипів, який проаналізував адміністративну структуру УГКЦ, державотворчу позицію ієрархії та духовенства Галицької митрополії УГКЦ, відносини ієрархів з Ватиканом, участь духовенства у Католицькій Акції й діяльності культурно-просвітницьких товариств «Просвіта» і «Скала» [813–823]. Важливою для дисертаційного дослідження є теза І. Пилипіва щодо значення Конкордату між Польщею і Апостольською Столицею 1925 р. для регулювання правового статусу УГКЦ у Другій Речі Посполитій [70]. У своїх працях Пилипів детально описує соціально-політичний контекст, в якому існувала УГКЦ в період Другої Речі Посполитої. Загалом, роботи І. Пилипіва відзначаються ґрунтовним підходом та використанням різноманітних джерел, що робить їх важливими для вивчення історії УГКЦ і української культури в цілому [28-56].

Також варто відзначити Руслана Делятинського – який досліджує історію Станиславівської єпархії УГКЦ, аналізує роль митрополита Андрея Шептицького, єпископа Григорія Хомишината інших видатних постатей у збереженні духовності і національної ідентичності українців під час жорстоких репресій.

Ігор Андрухів - досліджував історію Івано-Франківської митрополії УГКЦ, репресії радянського тоталітарного режиму на проти греко-католицького духовенства, впливу релігійних традицій на формування національної ідентичності в Україні. У своїх роботах І.Андрухів аналізував еволюцію релігійних практик та вірувань українців, акцентуючи увагу на впливі історичних подій на розвиток релігійного життя в Україні .

Однією з ключових тем його досліджень є дослідження ролі Української греко-католицької церкви в контексті національного відродження та боротьби за незалежність України. Він вивчає, як церква стала осередком опору під час репресій та політичного тиску, а також як вона сприяла формуванню національної свідомості. Андрухів аналізує також вплив західних релігійних традицій на розвиток українського православ'я та греко-католицизму, досліджуючи питання латинізації та їх наслідків для церковного життя [29].

У своїх публікаціях В. Марчук акцентує увагу на взаємодії між різними релігійними конфесіями в Україні, вивчаючи питання діалогу між католицизмом і православ'ям. Він підкреслює важливість релігійно толерантності та співпраці в умовах сучасних викликів, з якими стикається українське суспільство. Андрухів також займається філософським аналізом релігійних концепцій, звертаючи увагу на етичні та соціальні аспекти релігійної практики [60].

Важливими є монографічне дослідження історії УГКЦ під загальною редакцією М.Вегеша [39]. В монографії він активно досліджує питання секуляризації в Україні та її вплив на релігійне життя. Загалом, наукова діяльність Ігоря Андрухіва характеризується інтеграцією різних дисциплін і

новими підходами до вивчення релігійних процесів в Україні, що робить його роботи важливими для розуміння релігійної ситуації в країні.

Дослідник М. Кугутяк у своїх роботах підкреслює взаємодію між ієрархіями та духовенством Української греко-католицької церкви та політичними партіями, зокрема Українською Народною Демократичною Організацією (УНДО) [54]. М. Москалюк присвятив свої дослідження історії християнсько-громадського руху в Східній Галичині в міжвоєнний період, акцентуючи увагу на розвитку політичних партій і консервативних груп, а також на ролі Г. Хомишина, лідера Української християнської організації. Москалюк також торкався питань celibату в своїх працях.

О. Красівський, В. Комар [52-53] вивчали польсько-українські відносини і взаємодію між церквами на цьому тлі, аналізуючи причини та особливості відносин між Польщею та Україною в першій половині ХХ століття. Вони також досліджували спроби єпископів Української греко-католицької церкви сприяти врегулюванню відносин між народами та церквами.

Дослідники, О. Лисенко, В. Марчук, І. Пилипів, О. Єгрешій та М. Гайковський розглядали роль Української греко-католицької церкви та її єпископів у житті Східної Галичини в 1920-1930-х роках, звертаючи увагу на її вплив на суспільно-політичні й релігійні процеси. І. Пилипів досліджував роль Церкви у формуванні національної свідомості та моральних цінностей, підкреслюючи її важливість у гармонізації міжконфесійних та міжнаціональних відносин.

Історію та значення Української греко-католицької церкви активно досліджують науковці як з України, так і з-за кордону. У своїх роботах вони висвітлюють різні аспекти діяльності цієї церкви, зокрема її вплив на суспільно-політичні й релігійні процеси, а також взаємодію з іншими конфесіями та національними групами.

Дослідження підкреслюють важливу роль Української греко-католицької церкви у формуванні національної свідомості та ідентичності українців, особливо в контексті історичних змін. Окремо розглядаються

культурні та політичні взаємозв'язки, які мали вплив на розвиток церкви та її громади протягом різних історичних епох.

Деякі аспекти, зокрема взаємовідносини Української греко-католицької церкви з іншими конфесіями та її вплив на суспільство, залишаються об'єктом подальших досліджень. Вивчення цих питань є важливим для розуміння історії та культурної спадщини не лише України, а й інших країн, де ця церква здійснювала свою діяльність.

1.2. Аналіз джерел

З історії діяльності УГКЦ є багато джерел. Більшість з них зберігаються в архівах міста Львова, Івано-Франківська, Тернополя, Перемишля, Варшави, Риму. Однак через введення військового стану ми не можемо використати ці документи.

В той-же час існує багато виданих джерел. Надзвичайно цінними є Шематизми окремих єпархій. В Шематизм Львівської архієпархії - списки духовенства та церковних інституцій Львівської греко-католицької архієпархії, що видавалися впродовж 1832-1944 років.

У церковних шематизмах публікувалися списки священників з основними відомостями - роком народження, роком священничого рукоположення та роком початку душпастирської праці на даній парафії. Подавалися всі деканати з підпорядкованими парафіями, а в пізніших шематизмах - стан церковного майна. В новіших виданнях напочатку ХХ століття подавали список єпископів і особовий склад катедральної капітули. Поміщена теж інформація про історію і дати будівництва церкви в кожній парафії. Включені також відомості про монахів у всіх монастирях; наприкінці подано списки семінаристів - студентів богослов'я та усіх померлих священників, індекс парафій та духовенства.

У церковних шематизмах подаються списки духовних осіб, зазвичай, з найважливішими даними, деколи й інших осіб, зайнятих у Церкві, списки усіх парафій, кількість вірних та церковних товариств, стан церковного майна тощо.

Такі шематизми з цінними матеріалами до минулого Української Церкви почали друкуватися вперше в єпархіях під Австро-Угорщиною. Найстарший друкований шематизм з'явився 1814 року в Мукачівській єпархії.

В Перемиській єпархії шематизми почали з'являтися з 1828 року, у Львівській архієпархії - з 1832, у Станиславівській - з 1886, Пряшівській - з 1848, Крижевській (Югославія) - з 1832, а на Буковині в православної єпархії з 1841 року. З 1918 року шематизми друкувалися й у Гайдудорозькій єпархії в Угорщині, а з 1936 - в Апостольській Адміністрації на Лемківщині.

У всіх єпархіях вони здебільша з'являлися щорічно, спочатку латиною, потім деколи латиною й українською, а пізніше тільки українською мовою. Останні шематизми вийшли ще 1944 року у Львові, а в Пряшеві у 1948 році. В Україні значні комплекти шематизмів збереглися в Львові, в Львівській національній науковій бібліотеці, бібліотеці Львівського національного університету та Центральному державному історичному архіві у м. Львів, а також в державних архівах Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей [20-28].

Доповнюють ці матеріали історичні шематизми, які зробив відомий дослідник Блажейовський Д. в них узагальнено дані за усі роки, які видавалися в шематизмах у трьох греко-католицьких єпархіях [1].

Дослідження адміністративної структури та інституційних та особистісних взаємини між греко-католицькими Галицької митрополії у першій половині ХХ століття ґрунтується на загальних методологічних принципах історизму, системності, об'єктивності, всебічності та ціннісного підходу.

Принцип історизму вимагає вивчати будь-яке явище історії в його генезисі і розвитку, обумовленості й неповторній індивідуальності. В цьому дослідженні застосування даного принципу спонукало до аналізу етапів діяльності Галицької Греко-католицької митрополії протягом в першій половині ХХ століття з урахуванням суспільно-політичної та соціокультурної ситуації у суспільстві на кожному етапі їх функціонування, адже стосунки між ними мали тривалу історію.

РОЗДІЛ 2

ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС УГКЦ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ.

2.1. Політико-юридичне становище Української греко-католицької церкви в період Австро-Угорської імперії

Необхідно зазначити, що греко-католицизм як самостійна конфесійна течія піддавалася постійному утиску з боку польської римо-католицької ієрархії і світської влади, які намагалися асимілювати греко-католицьке духовенство. Значно кращі були умови для її розвитку за часів Австро-Угорщини, коли вона зуміла цілком інтегруватися в українське суспільство і сприймалася ним як національна Церква впродовж другої половини ХІХ і в ХХ ст., коли повністю злилися у один потік прагнення етносу і релігії. Зауважимо, що велику роль у цьому процесі зіграли видатні представники вищого греко-католицького духовенства, які завжди поєднували церковні інтереси з національними [40, с. 102].

У складі Австро-Угорщини Українська греко-католицька церква (УГКЦ) переживала складний і водночас важливий період свого розвитку. Її становище визначалося політичними реформами Габсбургів, внутрішніми церковними трансформаціями та поступовим національним пробудженням українців Галичини, які становили значну частину парафіян цієї церкви.

Після приєднання Галичини до Австрійської імперії в результаті поділів Польщі наприкінці ХVІІІ століття, УГКЦ опинилася під владою нового політичного режиму. Це мало як позитивні, так і негативні наслідки для церкви. З одного боку, австрійський уряд вважав УГКЦ важливим елементом підтримки стабільності серед українського населення, тому надав їй ряд привілеїв. З іншого боку, Церква зіткнулася з тиском національної політики імперії, яка намагалася використовувати її для контролю за українцями.

Одним із головних досягнень УГКЦ в цей період стало її становлення як важливої національної інституції. УГКЦ була тісно пов'язана з процесом

національного відродження українців Галичини. Саме церковне духовенство відіграло ключову роль у формуванні української національної ідентичності, адже священники часто були освіченими провідниками громад. Вони не лише виконували релігійні обов'язки, але й були активними учасниками культурного та освітнього життя українців.

Певні реформи в церкві відбулися в рамках так званих Йосифінських реформ (названих на честь імператора Йосифа II). Ці реформи мали на меті підпорядкувати церкву інтересам держави, обмежити її автономію та зробити її більш ефективною. Водночас, Австрійська імперія прагнула створити більш уніфіковану релігійну структуру, що мала би бути лояльною до держави.

Це зокрема відобразилося на управлінні церковним майном, діяльності монастирів та релігійних братств. Проте, попри цей тиск з боку імперської влади, УГКЦ зуміла зберегти свої традиції та залишитися незалежною у багатьох питаннях.

Особливу роль у цей період відіграли архієпископи і митрополити УГКЦ, серед яких найвизначнішою фігурою був митрополит Андрей Шептицький. Він став не лише духовним лідером, а й символом культурного та національного відродження.

Шептицький був прихильником модернізації церкви, але водночас зберігав вірність традиціям східного обряду. Його зусилля були спрямовані на посилення духовної освіти та підвищення ролі церкви у громадському житті. За його підтримки активно розвивалася мережа церковних шкіл, духовних семінарій, а також благодійних установ [56].

На початку XIX століття під керівництвом таких митрополитів, як Антін Ангелович та Йосип Сембратович, УГКЦ закріплювала свої позиції в освітній та соціальній сферах. Заснування греко-католицьких семінарій стало важливим кроком до створення національної еліти, що мала впливати не лише на релігійне, але й на культурне життя. Завдяки діяльності церковних освітніх закладів серед українців поступово зростала кількість освічених людей, що дало потужний імпульс для розвитку національної свідомості.

Австро-Угорщина також забезпечила певну стабільність для церкви, створивши умови для її розвитку та зростання впливу. Галицька митрополія УГКЦ стала центром греко-католицизму, який поширювався на Буковину, Закарпаття, а частково й на Лемківщину. До складу митрополії входили три єпархії - Львівська архієпархія, Перемиська та Станиславівська єпархії. Львівська архієпархія була найважливішою, оскільки мала найбільшу кількість парафій та вірян, а також була головним осередком церковного управління. Перемиська і Станиславівська єпархії були меншими, але мали значний вплив на релігійне життя відповідних регіонів.

Це результат великої і складної історії. Невдовзі після приєднання галицьких земель до Габсбурзької монархії імператриця Марія-Терезія у 1774 році видала указ, який утвердив нову назву для унійної Церкви Греко-Католицька Церква. Це було зроблено для чіткого розмежування її від Римо-Католицької Церкви. Австрійська влада усвідомлювала, що підтримка українців-русинів могла б стати ефективним засобом для стримування польського сепаратизму в регіоні. Задля цього було важливо забезпечити рівні права для східних і західних католиків [39,с. 62].

Того ж року Марія-Терезія заснувала у Відні семінарію для греко-католиків при храмі святої Варвари. Імператор Йосиф II, проводячи свої просвітницькі реформи, обрав греко-католицьке духовенство як ключову силу для змін на землях, де проживали русини. Він підвищив соціальний і економічний статус духовенства, а також покращив їхню освіту. Водночас імператор фактично отримав контроль над призначенням єпископів. Однак у 1855 році було підписано конкордат між імперією та Ватиканом, що забезпечив незалежність церковних справ від імператорської влади, включаючи стосунки єпископів із Римським Престолом.

Коли останній митрополит Феодосій Ростоцький, якого через переслідування унійної Церкви в Російській імперії було заслано до Петербурга, спочив навіки, Київська митрополія, що перебувала в єдності з Римом, фактично залишилася без митрополита, затвердженого папою. У 1806

році австрійський імператор через генерального вікарія Львівської єпархії звернувся до Риму з проханням відновити Галицьку митрополію з правами Київської. У 1807 році було видано папську буллу, а в 1808 році Антона Ангеловича було призначено митрополитом, до юрисдикції якого входила і Холмщина.

У 1815 році його наступником став Михайло Левицький, який відіграв важливу роль у розвитку освіти в Галичині, заснувавши понад тисячу парафіяльних шкіл. У 1856 році Папа Пій IX присвоїв Левицькому титул кардинала.

Національно-культурне відродження в Галичині тісно пов'язане з діяльністю «Руської трійці», заснованої в 1834 році, до складу якої входили о. Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич. Значний внесок у розвиток освіти серед місцевого населення зробив також Перемишльський єпископ Іван Снігурський. Після революції 1848 року серед галицьких русинів почала зростати національна свідомість.

Греко-католицьке духовенство, як найбільш освічена частина населення, активно брало участь у цих процесах. Українці-русини, на відміну від поляків і угорців, не підтримували їхні визвольні рухи, що дозволило австрійській владі терпимо ставитися до національних організацій, таких як «Головна Руська рада». У цей період у греко-католицькому середовищі також почала зростати популярність москвофільської партії, яка виступала за об'єднання з Російською імперією і отримувала підтримку від російської влади як в ідеологічній, так і в фінансовій формах [39, с. 114].

На протипагу москвофільському руху, в Галичині діяли організації народовців, які представляли українофільську течію. Цей рух базувався на ідеях «Руської трійці» та Кирило-Мефодіївського братства, що існувало в Києві. Народовці прагнули розвивати і поширювати українську культуру, засновували бібліотеки, читальні, театри, а також організацію «Просвіта». Вони керували діяльністю «Руської бесіди». На відміну від москвофілів, народовці

бачили українців як окрему націю та виступали за об'єднання з українцями Наддніпрянщини.

У процесах культурного та національного відродження важливу роль відіграло греко-католицьке духовенство. Священники УГКЦ були як серед народовців, так і серед москвофілів. Останні в церковному контексті намагалися наблизити обряд УГКЦ до російських синодальних зразків і позбутися латинських елементів.

Наступником Йосипа Сембратовича став його брат Сильвестр Сембратович. Під час його керівництва у 1885 році було створено Станиславівську єпархію, а також проведено «Добромильську реформу» василіан під наглядом єзуїтів, адже чин святого Василя Великого перебував у критичному стані. Незважаючи на негативну реакцію в суспільстві, реформа пожвавила монастирі та їхню освітню і видавничу діяльність.

У 1891 році у Львові відбувся Собор Української греко-католицької церкви, на якому зійшлися дві течії - консервативна, що захищала східні традиції, і реформаторська, яку представляли василіани, закликаючи до більшого зближення з Латинською Церквою [32, с. 137]. Після Сильвестра Сембратовича на чолі митрополії недовго перебував Юліан Сас-Куїловський, а вже 17 січня 1901 року Галицький митрополичий престол обійняв Андрей Шептицький, який до цього був єпископом Станиславівським.

Митрополит Андрей Шептицький став однією з ключових постатей в історії Української греко-католицької церкви, відзначившись своєю багатогранною діяльністю. Він приділяв значну увагу фінансово-економічному розвитку, сприяючи зміцненню «української» економіки в Галичині, поліпшенню соціальних умов життя, підтримці освіти для обдарованих дітей, наданню допомоги сиротам, підвищенню рівня освіти та організації системи охорони здоров'я. Окрім того, митрополит активно боровся з соціальними проблемами галицьких селян, зокрема підтримував товариства тверезості, створені Йосипом Сембратовичем [60].

А. Шептицький також прагнув відновити вплив Української греко-католицької церкви на всіх теренах Київської митрополії. Він отримав від папи дозвіл на здійснення юрисдикції за межами Галичини, завдяки чому зумів сприяти розвитку греко-католицьких громад в інших країнах, зокрема в США. У 1907 році він домогся призначення Сотера Ортинського єпископом для Америки, спочатку в ролі вікарія латинського єпископа з обов'язком піклуватися про греко-католиків. Повноцінну юрисдикцію Ортинський отримав у 1913 році, а у 1924 році був заснований офіційний екзархат для українських греко-католиків в Америці.

Крім цього, Андрей Шептицький був ініціатором створення Національного українського музею у Львові та відігравав важливу роль у підтримці українських митців, сприяючи культурному відродженню.

На початку Першої світової війни австрійська влада, побоюючись симпатій до Росії серед галицьких москвофілів, розпочала репресії проти них. Під репресії потрапили не лише деякі священники УГКЦ, але й українці, які не були москвофілами, оскільки Австрія остерігалася можливої зради на користь росіян [4].

Коли російські війська увійшли в Галичину, з ними прийшло і православне духовенство, очолюване митрополитом Антонієм Храповицьким, який отримав титул екзарха Константинопольського Патріархату на Галичині. Разом із ним діяли єпископи Евлогій Георгієвський і Діонісій Валединський. Під час російської окупації відбувалася активна кампанія з підпорядкування греко-католицьких парафій Православній Церкві. У деяких місцях парафії самі бажали перейти під православну юрисдикцію, і після окупації на Галичині нараховувалося близько 200 православних парафій. Проте кампанія супроводжувалася репресіями проти греко-католиків.

Митрополита Андрея було заарештовано і відправлено до Росії, де він був ув'язнений у Спасо-Євфиміївському монастирі до 1917 року. В цей час керівництво митрополією перебрав Станиславівський єпископ Григорій Хомишин. Однак місіонерська діяльність православних виявилася

малоефективною через високий рівень освіченості греко-католицького духовенства і мала незначні результати.

Після звільнення у 1917 році Митрополит Андрей Шептицький в травні організував у Петербурзі Собор для російських греко-католиків та призначив отця Леоніда Федорова екзархом для католиків візантійського обряду в Росії.

Ще на початку свого заслання до Росії, Шептицький висвятив на єпископа Луцького свого духівника Йосифа Боцяна, проте той не зміг виконувати своїх обов'язків через арешт і заслання до Сибіру, де перебував до падіння царського режиму [56].

У період розпаду Австро-Угорської імперії Митрополит Шептицький підтримував ідею самовизначення для всіх націй колишньої імперії. Після завершення українсько-польської війни 1918-1919 рр., Українська греко-католицька церква опинилась у складних умовах в новій Польській державі, зазнаючи сильного тиску з боку латинської єпархії та польських політичних кіл. Польська влада чинила тиск на Ватикан з метою обмеження діяльності УГКЦ.

Через його активну підтримку українських прав на незалежність, після війни Митрополит Шептицький перебував під домашнім арештом у митрополичих палатах при соборі святого Юрія. Він був членом Української Національної Ради, що ще більше загостило ставлення до нього з боку польської влади.

У міжвоєнний період територія діяльності Української греко-католицької церкви залишалася обмеженою Галичиною. Лише в 1930 році польська влада дозволила призначити єпископа Миколая Чарнецького для опіки греко-католиків на Волині. Раніше римо-католицька єпархія намагалася впровадити там «нову унію», де служили б латинські священники-біритуалісти, підпорядковані польським римо-католицьким єпископам.

Митрополит Андрей Шептицький офіційно заявив від імені Української греко-католицької церкви, що вона не претендує на майно колишньої унійної митрополії, яке після її ліквідації було передано Православній Церкві. Шептицький також висловив підтримку православним віруючим Волині,

Холмщини, Підляшшя та Полісся, закликаючи їх зберігати свою віру та обряд. У відповідь він отримав вдячність від православного митрополита Діонісія (Валединського) [56].

Після початку Другої світової війни українські землі, що раніше належали Польщі, були окуповані радянськими військами в результаті спільної кампанії СРСР і Німеччини. 22 вересня 1939 року радянська армія увійшла до Львова. На Галичині та Волині відбулися формальні вибори, під тиском яких було сформовано лояльне до Радянського Союзу керівництво, що підтримало приєднання цих регіонів до УРСР.

З приходом радянської влади розпочалися перші спроби переведення греко-католицьких парафій Галичини на православ'я. Весною 1940 року Московський патріарх Сергій призначив Миколая Ярушевича екзархом Західної України, проте значних переходів до Православної Церкви тоді не відбулося [67, с. 36].

На початку 1941 року радянські репресії в Західній Україні набули значного масштабу. Якщо спочатку їх основними жертвами були інтелігенція, священники, підприємці та правники, то згодом репресії охопили різні верстви населення, з особливим акцентом на боротьбу з українським націоналізмом.

Коли 27 липня 1944 року радянські війська вдруге увійшли до Львова, Шептицький намагався встановити діалог з новою владою. Він відправив делегацію, очолювану його братом, архимандритом Климентієм, до Москви, де передав фінансову допомогу для поранених солдатів Червоної армії. Митрополит закликав українські збройні сили припинити збройний спротив радянським військам.

З 8 по 10 березня у Львові відбулося зібрання, відоме в історії як «Львівський собор», яке проводилося під контролем радянської влади. На зібрання прибули 232 делегати: 216 священників і 16 мирян. Перед початком засідання Гавриїл Костельник видав мандати учасникам, а представник НКВС полковник Богданов забезпечив учасників талонами на обід.

Під час засідання делегати одноголосно проголосували за скасування Берестейської унії та за приєднання УГКЦ до Російської Православної Церкви. Важливо, що рішення було прийнято без попереднього обговорення, а лише після голосування Костельник представив нових єпископів Пельвецького і Мельника.

Після подій Львівського зібрання 8-10 березня 1946 року Українська греко-католицька церква фактично опинилася поза законом. Близько 30% священників погодилися на перехід до Російської Православної Церкви (РПЦ), проте більшість духовенства, яке відмовилося підкоритися, стало об'єктом репресій, покинуло службу або втекло на Захід. Частина священників була змушена перейти на підпільне існування [69, с. 91].

Історія Української греко-католицької церкви у XX столітті є складним і драматичним періодом, сповненим політичних і соціальних викликів. З моменту свого утворення внаслідок Берестейської унії, УГКЦ пережила численні випробування, що були викликані змінами в політичному середовищі, боротьбою за національну ідентичність та релігійну автономію.

У міжвоєнний період церква зіткнулася з тиском польської влади, яка намагалася асимілювати українське населення. Митрополит Андрей Шептицький активно відстоював права українців, одночасно критикуючи екстремізм серед націоналістичних рухів. Він також намагався налагодити діалог з православними, демонструючи прагнення до єдності в умовах політичної нестабільності [69, с. 92].

Під час Другої світової війни, хоча німецька окупація дозволила відродити церковне життя, митрополит Шептицький відкрито засуджував нацистський терор, а також намагався захистити євреїв. Однак після війни знову почалася нова етап репресій, коли радянська влада організувала ліквідацію УГКЦ, примушуючи духовенство переходити до Російської Православної Церкви.

Львівський собор 1946 року став катастрофою для церкви, адже більшість священників, що відмовилися від переходу, були репресовані або

змушені жити в підпіллі. Цей період завершився значними втратами для УГКЦ, включаючи арешти, депортації та вбивства священнослужителів.

Таким чином, ХХ століття для УГКЦ відзначається постійною боротьбою за збереження релігійної ідентичності, опір репресивним режимам, а також відданістю своїй вірі та народу в умовах політичного та соціального гніту [52]. Ця історія відображає не тільки боротьбу за духовні цінності, але й глибокі корені української національної свідомості, що виявлялися впродовж усіх етапів становлення церкви.

УГКЦ також зберігала активні контакти з Римом, що надавало їй підтримку з боку Апостольського Престолу. Однак, водночас, церква зазнавала і тиску з боку польського католицького середовища, яке намагалося обмежити вплив УГКЦ на українське населення Галичини, що особливо загострилося в другій половині ХІХ століття. Це було пов'язано з прагненням польської шляхти утвердити домінування польської нації та католицької церкви на теренах, де проживали українці [69, с. 94].

Українська греко-католицька церква ще за часів Австро-Угорщині - «панування поміщицького двору над селом» і відсутності різноманітних партій та організацій, відстоювала соціальну справедливість. Церква займалася пропагандою сільськогосподарських і політичних знань шляхом видавництва відповідної літератури, організації курсів і за допомогою безпосереднього прикладу свої парафій. Національна самосвідомість галицького українського соціуму формувалася в повсякденному побуті, народних традиціях і звичаях.

Українська греко-католицька церква виробила власну концепцію національного відродження і будівництва Української держави. Священники виступали духовними і політичними лідерами української спільноти Галичини через різні політичні партії, товариства, об'єднання, спілки, братства, кооперативи і т. д. Саме вони дбайливо плекали рідну мову [72, с. 110].

Однією з найдраматичніших сторінок суспільно-політичного життя Галичини в останні десятиріччя існування Австро-Угорської монархії була боротьба за українську школу, чи не найважливішим виявом якої стали

змагання за український університет у Львові. У вирішенні цих пекучих давніх проблем галицьке духовенство на чолі з митрополитом Андреем Шептицьким зробило вагомий внесок, особливо у розвитку народних шкіл. Якщо 1900 р. у Галичині нараховувалося 1932 українських шкіл, то напередодні світової війни їх стало близько 3 тисяч.

Духovenство тісно співпрацювало з «Рідною Школою». 20 червня 1909 р. А. Шептицький освятив бурсу Руського Педагогічного Товариства. Хоча українську школу продовжували дискримінувати, перш за все поляки, її поступове піднесення було очевидним. За активної участі церкви досягнуто значних успіхів з розвитку культури, насамперед, на селі. З 1900 по 1914 р. у Галичині відкрито 2000 нових читальнь, 430 будинків «Просвіти» та Народних Домів [72, с. 111].

Всього ж у регіоні функціонувало 2664 бібліотеки та 2944 читальні, очолювані здебільшого священиками. Для масової освіти українські видавництва видрукували 1,5 млн. книг. Українська греко-католицька церква підтримувала широкомасштабні суспільні акції у справі заснування українського університету. Як митрополит, посол Галицького сейму і австрійської Палати Панів (з 1903 р.) Андрей Шептицький 22 січня 1906 р. очолив делегацію до цісаря Франца Йосипа з вимогою надання українцям рівних з іншими народами імперії виборчих та інших прав. 28 червня 1910 р. виступив з доповіддю щодо необхідності українського університету на 22-й сесії парламенту, наголосивши нагальну національно-культурну потребу вищої школи для українського народу, гостру потребу національних кадрів священиків, учителів, лікарів, юристів [55].

Незважаючи на перешкоди польського проводу, 1913 р. нарешті вдалося домогтися цісарського декрету про відкриття університету, але цьому зашкодила світова війна.

Після поразки Австрії у війні з П'ємонтом (1859) та загрозою національно-визвольного руху в імперії її уряд змушений був повернутися до конституції 1860 р., яку наступного року дещо лібералізовано. Скориставшись

новою поразкою Австрії у війні з Пруссією, угорці отримали державність і свій парламент. Відтак 1867 р. утворилася Австро-Угорська імперія. У складі Австрії залишилося 17 територіальних коронних країв, серед них Галичина й Буковина; її конституція і закони декларували рівноправність усіх народів імперії, право на рідну мову у школах та державних установах. Але насправді українці декларованих прав не відчували. Тому українські послы у віденському парламенті і Галицькому крайовому сеймі (перше скликання - 1861-1866 рр.) вели вперту боротьбу за реалізацію громадянських прав [72, с. 112].

Важливу роль у ній відігравав Григорій Яхимович, який 1860 р. очолив Галицьку митрополію і всіляко сприяв священикам-послам. Вибори до Галицького крайового сейму реально віддзеркалювали суспільний вплив греко-католицького духовенства, яке змушене було втягуватися у політичні баталії. Бо іншої суспільної сили, здатної взяти політичний провід, в українському суспільстві тоді не було. На початку 1861 р. єпископат Української греко-католицької церкви звернувся до духовенства і вірян з поясненням суті виборів і завдань Сейму, пропонуючи віруючим вибирати «правильних» людей.

Однак, навчене досвідом 1848 р. духовенство намагалося забезпечити й собі належне представництво у виборних органах державної влади. Тож серед 77 кандидатів, запропонованих руським виборчим комітетом на чолі з Г. Куземським, нараховувалось 58 священиків, 19 представників світської інтелігенції і жодного селянина [77, с. 177].

І все ж результати виборів викликали розчарування серед кліру: посольську довіру дістали лише 22 священики, 8 представників світської інтелігенції і 16 селян. Крім трьох владик - Григорія Яхимовича, Томи Полянського і Спиридона Литвиновича (1810-1869) (іменований віце-маршалком сейму), було обрано ще ряд авторитетних священиків. Головним винуватцем зменшення списку духовенства отець Володимир Терлецький вважав польську шляхту, яка налаштувала селян проти своїх душ пастирів.

Втім, робота сейму підтвердила наявність розбіжностей позицій кліру і селянства у соціально-економічних питаннях, особливо під час обговорення

проблеми ліквідації натуральних і грошових данин парафіян на користь священників, врегулювання плати за обряди. Серед послів Державної ради в Відні інтереси виборців з 1873 р. послідовно захищав отець Іван Озаркевич (батько письменниці Наталії Кобринської). Серед 16 тодішніх українських послів 11 були священниками. Озаркевич став провідником галицької депутації, яка 12 грудня 1895 р. доповіла цісарю про сваволю місцевої влади. Невдовзі, 1908 р., до Віденського парламенту від національно-демократичної партії обрано священників: Йосифа Фолиса (Львівський округ), Степана Онишкевича (Судова Вишня, Самбір), а також Тита Войнаровського (Коломийський округ) [77, с. 179].

У цей час галицькі поляки посилили свої позиції, зокрема, домоглися призначення намісниками цісаря виключно поляків, які, до того ж, очолювали й крайову Шкільну Раду. Це становище вони зберегли до 1916 р. Галицький Крайовий сейм, в якому польські послы мали велику перевагу, усіляко гальмував вирішення життєво важливих для українства проблем народної освіти й навчання рідною мовою. За 40 років конституційного ладу в Галичині українці змогли організувати лише п'ять державних гімназій (у Львові, Перемишлі, Коломиї, Тернополі, Станиславові), тоді як поляки мали 110, крім того чотири академії, зокрема Академію Наук у Кракові.

Австро-угорська влада почала також уважніше стежити за політикою Росії в церковних справах. Ще на самому початку війни австро-угорським політичним колам стало відомо, що Росія намагається використовувати православ'я як інструмент своєї експансіоністської зовнішньої політики.

Яскравим прикладом такої інструменталізації релігії послужила російська політика щодо Української греко-католицької церкви в окупованій Галичині. 9 жовтня 1914 р. газета «Reichspost» опублікувала статтю під заголовком: «Православ'я - державна релігія в Східній Галичині. Росія ліквідує унію» [40, с. 174]. Політична руїна, яку хотіла залишити по собі в Галичині російська влада, ще загрозливіша, ніж матеріальне знищення, через що після відступу російської армії з Галичини австрійська влада приділяла особливу увагу

становищу Української греко-католицької церкви та її ролі в житті українського суспільства.

Таким чином, УГКЦ в період Австро-Угорщини не тільки змогла зберегти свою ідентичність, а й стала опорою українського народу в боротьбі за збереження своєї культури та національної самобутності. Церква відіграла важливу роль у соціально-політичному житті Галичини, була одним із ключових чинників національного відродження, і саме через її діяльність українці отримали можливість зберігати свої традиції та духовні цінності у складних умовах багатонаціональної імперії.

2.2. Юридичний статус Української греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій.

Листопадова революція в Східній Галичині змусила польські політичні кола активізувати зусилля щодо відновлення незалежної Польської держави. Бойові дії у Львові, які почалися 2 листопада, фактично стали початком польсько-української війни. Регентська рада, яка керувала Польським королівством, створеним 5 листопада 1916 року на основі маніфесту «двох імператорів», передала командування збройними силами Ю. Пілсудському 11 листопада 1918 року, а 14 листопада - передала йому і всю верховну владу. 18 листопада Пілсудський сформував перший уряд відродженої Польщі під керівництвом Є. Морачевського [71].

Разом з цим, 11 листопада 1918 року було встановлено дипломатичні відносини з Австро-Угорщиною, 21 листопада - з Німеччиною, а 15 січня 1919 року Польщу офіційно визнали уряди США, Франції, Великої Британії та Італії.

20 лютого 1919 року Сейм ухвалив «Проект конституційної декларації», відомий як «Тимчасова мала конституція», що визначав основи політичного устрою Другої Речі Посполитої. Згідно з нею, Юзеф Пілсудський продовжував виконувати обов'язки глави держави, формально будучи виконавцем рішень

сейму. Однак насправді його роль була набагато ширшою, оскільки контроль над армією надавав йому фактичну верховну владу в країні [82, с. 84].

Консолідація польських політичних сил дозволила не лише швидко налагодити внутрішнє управління, а й досягти вагомих успіхів на міжнародній арені. Зокрема, Версальська угода від 28 червня 1919 року визнала за Польщею території Познанського воєводства, Силезії, Помор'я, Вармії, Мазовії та міста Гданськ. Крім того, Польща разом з Англією, Францією, США та іншими країнами підписала договір «Про захист прав національних меншин у Польщі», що зобов'язував Польщу забезпечити свободу і рівні права для всіх національних меншин. Це питання стало актуальним і для українських земель після того, як відповідно до Ризької мирної угоди 18 березня 1921 року до Польщі відійшли Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь і Західне Полісся [78, с. 51].

Стабілізація внутрішньої ситуації та успіхи на міжнародній арені дозволили сейму 17 березня 1921 року скасувати «Проект конституційної декларації» від 20 лютого 1919 року і ухвалити нову конституцію Другої Речі Посполитої. За своєю суттю, вона проголошувала демократичний суспільний устрій країни. В конституції були враховані важливі суспільно-політичні питання, зокрема релігійне, яке було одним із найгостріших у тогочасній Польщі. Статті конституції, що стосувалися релігій, регламентували відносини між державою, католицькою церквою, релігійними меншинами та іншими визнаними релігійними організаціями.

У тексті чітко помітні як спільні риси, так і відмінності у підході держави до регулювання внутрішніх правил кожної релігійної спільноти. Перевага католицизму була очевидною, і його внутрішнє право визнавалося конституцією без жодних змін. Щодо релігійних меншин, їхні права визнавалися, але з певними дискримінаційними обмеженнями, де для кожної меншини існували окремі правила, за умови, що вони не суперечать державним законам.

Юридичне оформлення і практичне здійснення відносин держави з певними конфесіями зазвичай залежали від внутрішнього устрою самих релігійних громад. Визнаючи церковне право тієї чи іншої релігійної меншини, якщо воно не суперечило державним законам, держава демонструвала свою толерантність до цієї конфесії.

У V розділі Конституції «Загальні права і обов'язки громадян» декларувалося право громадян на свободу переконань, віросповідань, участь у релігійних зібраннях і корпоративне самоуправління релігійних організацій. Громадянам гарантували свободу совісті та віросповідання, за умови, що це не порушувало громадський порядок, традиції або державні закони, і не ставало приводом для уникнення громадянських обов'язків. Рівень самоврядування і можливості діяльності кожної конфесії залежали від рівня довіри та підтримки з боку держави.

Римсько-католицька церква була єдиною конфесією, чия внутрішня діяльність не регулювалася державою, що було затверджено в самій конституції. Зокрема, було зазначено, що взаємовідносини між державою та Римсько-католицькою церквою будуть встановлені на основі конкордату з Ватиканом, а після його ратифікації реалізацією умов угоди опікуватиметься сейм [78, с. 53].

Варто зазначити, що згідно з міжнародним правом, процес створення Другої Речі Посполитої на колишніх територіях Росії, Австро-Угорщини та Німеччини передбачав необхідність розробки релігійного законодавства на основі правових систем цих трьох держав-попередників. Відповідно до загальноєвропейських демократичних норм, об'єднана Польща мала формально продовжувати дотримуватися різних правових систем на відповідних територіях.

Оскільки релігійне законодавство Росії, Австро-Угорщини та Німеччини суттєво відрізнялося між собою, така ситуація ускладнювала управління релігійним і етнічним життям Другої Речі Посполитої. Тому в Конституції було

зроблено спробу поєднати традиції попередніх держав із новими реаліями, щоб уникнути можливих суспільно-політичних та релігійних конфліктів.

Польська релігійна адміністрація перш за все прагнула створити при державних структурах юридично обґрунтований центр, де релігійні меншини могли б представляти свої інтереси через делегованих представників. Це мало б запобігти зовнішньому втручанню в діяльність церков. Наступним важливим завданням було узгодження релігійного законодавства попередніх держав з новими політичними умовами.

Конституція дозволяла громадянам створювати релігійні об'єднання. Відокремлення цього права від загального громадянського права на створення об'єднань на кшталт спілок, товариств чи організацій було обумовлене визнанням релігії важливим ціннісним аспектом суспільно-політичного життя. Релігія визнавалася офіційно як частина духовно-моральної сфери суспільства, і не була повністю відокремлена від держави. Тому представники політичних партій, що брали участь в управлінні державою, вбачали в релігійних об'єднаннях важливий стабілізуючий чинник у суспільно-політичному житті.

Позиція польського уряду щодо правового статусу релігійних об'єднань визначалась політичними чинниками, які були різними в кожному конкретному випадку. Це залежало від національної політики, ставлення віруючих до держави та від того, що багато релігійних об'єднань базували свою діяльність на законодавствах держав-попередниць. Однак, такі підходи виявилися малоефективними та не дали бажаних результатів [78, с. 55].

Усі інші права релігійних об'єднань випливали зі статті про свободу віросповідання, релігійні об'єднання проводили спільні та публічні богослужіння та самостійно керувати власними внутрішніми справами. Ця автономія означала, що держава надавала конфесіям право на створення власної юрисдикції.

Релігійні автономії мали певні межі, визначені конституцією. Спеціальні правила контролювали відповідність діяльності релігійних об'єднань державним законам. Віряни мали дотримуватись релігійних приписів, при

цьому ці приписання не повинні були суперечити загальноприйнятому конституційному суспільному порядку. Конституція також конкретизувала, як загальнодержавне законодавство повинно узгоджуватися з внутрішніми правилами релігійних організацій.

Релігійні об'єднання мали право користуватися власними статутами, визнання яких держава не оспорила би. Це право було конкретизоване через внутрішні статuti окремих конфесій. Самоврядування означало право релігійних організацій самостійно вирішувати свої внутрішні справи, включаючи можливість направляти представників до державних інституцій та брати участь у різних аспектах церковного життя. Законодавство визначало межі самоврядування та наглядової функції держави. Найбільшими правами на самоврядування користувалася католицька церква.

Визнання конфесій конституцією надавало їм статус юридичної особи, що породжувало питання про їхні нові права та обов'язки. Однак у цьому контексті існували подвійні стандарти. Особливий статус римсько-католицької церкви підкреслювався в самій конституції як найбільш поширену в Другій Речі Посполиті релігійну конфесію.

У разі конфліктів між внутрішнім правом релігійних об'єднань та державним правом, перевага надавалася державним законам. Одним з основних конституційно гарантованих прав конфесій як юридичних осіб було майнове право, яке включало право на придбання, володіння та розпорядження рухомим і нерухомим майном, а також на володіння і користування фондами та установами, що були виділені для релігійних, наукових і добродійних цілей.

Конституція все також особливо акцентувала на майнових привілеях католицької церкви. Земельні угіддя, найбільшими власниками яких була саме католицька церква, формально підлягали перегляду відповідно до земельних реформ на тих же підставах, що й землі інших конфесій. Однак на практиці реформам підлягали переважно земельні ділянки релігійних меншин, зокрема греко-католицької та православної церкви [60, с. 320].

Майнова власність релігійних об'єднань, визнаних державою як юридичні особи, користувалася значними податковими пільгами. Зокрема, майно, яке використовувалося для релігійних обрядів, вважалося неприбутковим і не підлягало оподаткуванню, на відміну від майна, що приносило прибуток. Релігійні об'єднання також отримали певні привілеї порівняно з іншими громадськими організаціями.

Для координації діяльності релігійних об'єднань були створені виконавчі органи, які реалізовували на практиці права, визначені Конституцією, відповідно до статутів цих об'єднань. Структура таких органів була різноманітною, включаючи як колегіальні, так і особисті органи, і їхня діяльність була узгоджена із законодавчими та виконавчими завданнями. Органи об'єднань відрізнялися за компетенцією та ступенем залежності від держави.

Статті Конституції, що стосуються права на освіту, поширювалися як на юридичних, так і на фізичних осіб. Кожен громадянин мав право заснувати та керувати школою або позашкільним виховним закладом відповідно до державного законодавства. Це право також стосувалося громадських спілок, включаючи релігійні об'єднання та їх організаційні підрозділи. Католицька церква, зокрема, користувалася найширшими правами в галузі освіти, що підтверджувалося великою кількістю католиків серед освітян та наявністю власних вчителів і орденських організаторів [60, с. 323].

В конституції запроваджувалося обов'язкове викладання релігійних знань у школах, особливо в державних навчальних закладах місцевого підпорядкування. Учням до 18 років рекомендувалося вивчати релігію. Під час тривалих обговорень у сеймі католицькі депутати акцентували важливість морально-релігійного виховання в школах. Якщо б їхня пропозиція була прийнята, це могло б призвести до створення окремих шкіл для дітей різних віросповідань, де учителі та учні мали б належати до однієї релігії. Католицькі депутати також наполягали на підпорядкуванні державних освітніх програм інтересам церкви.

Такі ініціативи могли загрожувати основам загальної освіти, оскільки морально-релігійне виховання могло спричинити міжрелігійні конфлікти та дискримінацію молоді за релігійною ознакою. Тому Конституція передбачала обов'язкове викладання релігії тільки в рамках програм, затверджених Міністерством релігій, віросповідань і народної освіти. Релігійні об'єднання, юридично визнані державою, могли здійснювати викладання релігії лише відповідно до освітнього законодавства. Церковники відбирали викладачів і перевіряли їхню кваліфікацію, а шкільне керівництво було зобов'язане приймати на роботу лише рекомендованих кандидатів. Хоча конфесії мали право контролювати процес викладання релігії, загальний нагляд залишався за керівництвом школи.

Конституція також закріпила законність благодійних церковних заходів, зокрема з питальної діяльності, яка розвивалася найбільш інтенсивно серед решти видів благодійності, що здійснювалася конфесіями. Конституція також визнавала свободу духовної преси, що надавало релігійним об'єднанням право видавати газети, журнали та книги. Католицька церква використовувала це право як ефективний інструмент для поширення своєї ідеології.

У випадках суперечок між церковним керівництвом та релігійними об'єднаннями, церкви мали право звертатися до держави як до судді. Державний судовий орган в таких ситуаціях міг накладати адміністративні стягнення на порушників [49, с. 205].

Конституція також визначала ставлення держави до служителів культу. Духовенство релігійних об'єднань, визнаних державою, користувалося певними привілеями. Зокрема, вони мали соціальні права, подібні до прав державних чиновників, а також звільнення від громадських обов'язків, які суперечили їхнім релігійним функціям. Окрім того, духовні пастирі всіх польських конфесій мали конституційне право на захист з боку держави, нарівні з урядовцями.

Друга Річ Посполита успадкувала від попередніх держав законодавство щодо реєстрації актів громадянського стану. На колишніх територіях

Німеччини реєстрацією займалися державні органи, тоді як на інших землях цю функцію виконували церковні особи. Парафіяльні книги реєстрації народжень, смертей і шлюбів вважалися державними документами, а священники, які вели ці реєстрації, розглядалися як державні службовці, що отримували грошову компенсацію від держави. Однак, оскільки ці священники підпорядковувалися також церковному керівництву, виконання ними державно-реєстраційних обов'язків іноді стикалося з труднощами через непогодженість інтересів різних служб [49, с. 207].

У польській юридичній літературі міжвоєнного періоду панувала думка, що визнані державою релігійні об'єднання є суспільно-юридичними релігійними організаціями, тобто організованим релігійним суспільством. Юристи обґрунтовували це посиленням на конфесійне законодавство Другої Речі Посполитої, яке чітко визначало функції об'єднань, наділених суспільно-юридичними повноваженнями. До таких повноважень відносилися:

- реєстрація громадянського стану, включаючи шлюби і смерті;
- викладання релігії в загальноосвітніх школах;
- проведення поховань відповідно до закону;
- захист релігії і право на державну допомогу при внутрішньоцерковних заходах [49, с. 209].

Варто підкреслити, що терміни «визнання релігійних об'єднань державою» і «визначення ставлення держави до релігійних об'єднань» мали різний зміст. Ставлення держави до релігійних об'єднань регулювалося окремим законом, який служив основою для подальших підзаконних актів і розпоряджень щодо конкретної конфесії. Законодавство визначало відносини між державою, церквами та віросповіданнями через попередні угоди з їхніми легітимними представниками. Це означало, що Польська держава офіційно встановлювала свої відносини з релігійними об'єднаннями, які діяли на її території, гарантовувавши їх права і повноваження через правові акти.

Закон мав визначати умови, за яких держава могла втручатися у справи конфесії, а також межі компетенції урядових органів у контролі за діяльністю

релігійних об'єднань. Цей закон мав бути одностороннім, хоча попередньо мала відбутися правова угода з представниками конфесій, що означало співпрацю між конфесійними і державними інститутами. Єдиним винятком була католицька церква, для взаємин з якою конституція передбачала визначення через конкордат між Польщею та Ватиканом.

Різниця між визнаними та невизнаними церквами була дуже помітною на практиці. Невизнані церкви зазнавали численних утисків, їхні члени часто мали труднощі з отриманням посвідчень особи. Держава вживала репресивних заходів проти віруючих, які через свої релігійні переконання уникали обов'язкової військової служби. Уряди не поспішали врегулювати правовий статус невизнаних релігійних об'єднань, що суперечило декларативним положенням конституції, за якої невизнані конфесії повинні були бути поданими до законодавчих установ для погодження з ними у законодавчому порядку не пізніше ніж через рік після її затвердження [40, с. 33].

До справді визнаних конфесій у Другій Речі Посполитій, для яких відносили з державою були регульовані окремими законами, відносилися Католицька церква, іудейське віросповідання та Східна церква старообрядців. На відміну від них, дванадцять інших «визнаних» релігійних об'єднань не мали спеціального законодавчого врегулювання відносин з державою. Серед них були, наприклад, Польська автокефальна православна церква та Євангелістсько-аугсбурзька церква. Окрему групу складали інші протестантські та непротестантські конфесії, які діяли на основі законодавств попередніх держав.

Складність релігійного життя в Другій Речі Посполитій полягала в тому, що уряд намагався уніфікувати законодавство в релігійній сфері попередніх держав, проте, на думку багатьох дослідників, цього досягти не вдалося. Це призводило до частих порушень норм Конституції місцевими органами влади, часто з неофіційною підтримкою вищого уряду, особливо щодо «невизнаних» державою релігійних об'єднань [40, с. 35].

У міжвоєнний період Українська греко-католицька церква функціонувала в складних умовах польського управління. Як частина національного руху, церква зазнала всіх складнощів українсько-польських відносин. Юридичною основою стосунків УГКЦ з владою Другої Речі Посполитої став конкордат, укладений у 1925 році між польським урядом і Апостольським престолом. Цей конкордат визначав державне і правове становище Католицької та Греко-Католицької церков у країні.

У відносинах з владою Польської держави УГКЦ змушена була адаптуватися до нових юридичних і політичних реалій, які значно відрізнялися від ситуації за часів австрійського панування. Під владою Габсбурзької монархії УГКЦ мала значну підтримку та розвинула міцну церковну структуру з багатою духовною спадщиною. Австрійське правління забезпечувало церкві певний рівень самоврядування у стосунках із цивільною владою, хоча й залишало за собою можливість для державного впливу на її діяльність.

Після завершення Першої світової війни Австро-Угорська імперія припинила своє існування, і на її місці виникла нова система міждержавних відносин в Європі. Рішенням Ради Послів Антанти від 14 березня 1923 року Східна Галичина була приєднана до Польщі. Це поклато край надіям галицьких українців на здобуття незалежності або хоча б національно-територіальної автономії в межах Польської держави дипломатичним шляхом.

Митрополит Андрей Шептицький разом з єпископами закликали до підкорення чинній владі, якщо її накази не суперечать Божим законам, і засуджували політичні акти терору, здійснювані радикальними націоналістичними угрупованнями. Проте, попри законоприхильну позицію церковної ієрархії, відносини між Українською греко-католицькою церквою та польською владою залишалися вкрай напруженими [46, с. 77].

Правовий та міжнародний статус Української греко-католицької церкви в другій половині 1920-х і в 1930-х роках було закріплено конкордатом, укладеним між Апостольським престолом і Польською державою. Ця ініціатива фіксації політико-правових відносин з новоутвореними національними

державами належала папі Пію XI, який був добре обізнаний із ситуацією у Східній та Центральній Європі.

Конкордати того періоду стали важливим інструментом міжнародних відносин Апостольського престолу, і такі угоди були підписані з кількома країнами, включаючи Латвію, Баварію, Польщу, Пруссію, Румунію, Литву, Чехословаччину, Францію, Португалію та Італію.

Конкордат між Апостольською Столицею та польським урядом передбачав, зокрема, юридичне врегулювання відносин між Українською греко-католицькою церквою, як частиною Католицької церкви, та Польською державою.

Для польського уряду формальним стимулом до підготовки конкордату стало рішення восени продати церковні землі населенню, що викликало протест католицьких ієрархів навесні наступного року. Ця подія, разом з іншими локальними конфліктами між Церквою та державою, переконала уряд у необхідності підписання конкордату. Для переговорів у Ватикан був відправлений міністр віровизнань і освіти.

Апостольський нунцій у Польщі наполягав на тому, щоб при укладенні конкордату враховувалися позиція та інтереси УГКЦ. В результаті, українські духовні ієрархи були залучені до обговорення окремих статей цього документа. Наради, на яких обговорювалися питання конкордату, відбулися 19 березня 1924 року за участю духовенства та представників української інтелігенції.

У тексті звернення, ухваленому владиками у справах конкордату, йшлося про те, що підписання такої угоди не може бути повною гарантією захисту прав Церкви та віруючих у Польській державі[71, с. 114]. Вони висловлювали занепокоєння, що кожна угода між Церквою та урядом, побудована на принципі більшості і необмеженої свободи, може стати небезпечною.

Хоча Церква буде сумлінно дотримуватись умов угоди та привілеїв, держава може при першій нагоді порушити ці домовленості. Вищі духовні особи Української греко-католицької церкви сподівалися, що конкордат захистить священиків від свавілля властей та репресивних органів, а також

зобов'яже адміністрацію поважати права і привілеї духовенства. Галицька митрополія прагнула законодавчого закріплення прав української церкви в сферах освіти, культури та науки, а також добивалася незалежності в питаннях підготовки священиків і впливу на систему шкільної освіти, щоб перешкодити насильницькій полонізації українського населення [42, с. 112].

Участь УГКЦ в підготовці конкордату була мінімальною, оскільки навіть римо-католицькі єпископи Польщі не мали повної інформації про зміст документа на етапі його розробки. Деякі церковні діячі намагалися висловити незадоволення через таку секретність, але це не призвело до змін. Конкордат між Апостольською Столицею та Польською Республікою був підписаний 10 лютого 1925 року, затверджений у квітні того ж року, а в дію вступив у серпні 1925 року. Ця угода вважалася однією з найвигідніших для Церкви після Першої світової війни.

Конкордат надав обидвом обрядам - латинському і греко-католицькому - повну свободу у здійсненні духовної діяльності та дотриманні канонічного права. Окрім п'яти провінцій латинського обряду, була офіційно визнана окрема греко-католицька провінція у Львові, а також вірменська громада, що діяла в тому ж місті.

Конкордат, складений французькою мовою, містив низку положень, які були корисними для всіх церков та обрядів Польщі:

- свобода зв'язку духовенства та віруючих із Апостольським престолом;
- матеріальна підтримка від держави для реалізації церковних прав;
- релігійна опіка для військових, гарантії національних та державних свят;
- свобода діяльності церковних шкіл та інституцій;
- захист церковного майна та його звільнення від податків;
- свобода використання мов у церквах;
- самовизначення меж єпархій та провінцій [74, с. 257].

На засіданні Сейму міністр Грабський повідомив, що Папа Пій XI вимагав від польської влади відновлення греко-католицьких єпархій у Луцьку, Холмі та Полоцьку, але уряд Польщі відмовив, посилаючись на загрозу для

державної безпеки. Відмова польської влади була спрямована на втручання в церковне життя українців і білорусів, що супроводжувалося спробами полонізації та латинізації.

Також в конкордаті зазначалось, що жоден уніатський єпископ у Польській державі немає права на контроль над вірянами, які проживають за межами Галицької митрополії. Натомість римо-католицькі єпископи, незалежно від обрядових відмінностей, мали можливість здійснювати духовну опіку над усіма віруючими на території Польщі. Це положення відображало занепокоєння польської влади щодо можливого українського сепаратизму [79, с. 211].

Таким чином, дія конкордату для Української греко-католицької церкви обмежувалася територією Галичини, а віряни на Волині, Холмщині та Підляшші підпорядковувалися римо-католицьким єпископам.

Проте, оскільки римо-католицька ієрархія не проявила значного інтересу до розвитку уніатського руху на цих територіях, Апостольський престол призначив на північно-західних землях греко-католицького єпископа Миколу Чарнецького в якості апостольського візитатора. Як компроміс, Андрею Шептицькому вдалося відкинути запропонований польським єпископатом проект відкриття римо-католицької дієцезії в Станиславові [67, с. 40].

Навіть сьогодні важко оцінити окремі положення конкордату та його вплив на статус і діяльність УГКЦ. З однієї сторони, цей документ надав значну підтримку Українській греко-католицькій церкві та сприяв її самостійності в церковно-адміністративних питаннях. Він підкреслював, що внутрішня церковна автономія католицької церкви в Польщі, зокрема і УГКЦ, була значно ширшою в порівнянні з австрійським періодом, коли сильний державний вплив обмежував церковні справи.

Однак окрім цього конкордат виступав за посилення залежності єпископів від варшавської влади. Згідно з цим, кожен єпархіальний єпископ ставав фактично незалежним від львівського митрополита, зберігаючи лише моральний авторитет і титул. Призначення нових єпископів та священиків вимагало згоди уряду або місцевої влади, що часто обмежувало церковну

автономію та робило процес підбору кандидатів залежним від політичних чи інших зовнішніх чинників.

Після підписання конкордату митрополит Андрей змушений був принести присягу на вірність Польській державі. Урочистості почалися 8 вересня 1925 року святковою літургією у кафедральному костелі Варшави, в якій взяли участь усі католицькі єпископи Польщі, включаючи митрополита Андрея.

Після літургії єпископи переїхали до Бельведерського палацу, де в президентській резиденції кожен з них по черзі особисто складав присягу президентові Станіславу Войцеховському у присутності прем'єра Владислава Грабського, міністра віросповідань і народної освіти Станіслава Грабського та папського нунція Лоренцо Лаурі [67, с. 41].

Для впровадження конкордату та забезпечення його виконання Апостольський нунцій у Польщі відіграв важливу роль. 25 січня 1927 року у Варшаві президент Речі Посполитої урочисто вручив новопризначеному нунцію Лоренцо Лаурі кардинальські регалії.

Одним з перших результатів введення конкордату в дію було призначення Апостольським престолом єпископів-помічників для Галицької митрополії Української греко-католицької церкви. Григорій Лакота був номінований для Перемишльської єпархії (10 лютого 1926 року), Іван Бучко для Львівської архієпархії (20 жовтня 1929 року) та Іван Лятишевський для Станіславівської єпархії.

У міжвоєнній Польщі взаємостосунки між церковними інституціями та державою регулювалися не лише конкордатом, але й цивільно-правовими актами. Наприклад, розпорядок Ради Міністрів від 16 грудня 1925 року звільнив Генеральну прокуратуру від обов'язку правового захисту церков, парафій та інших церковних і релігійних інституцій різних конфесій.

Згідно з цим розпорядком, що набрав чинності 1 січня 1926 року, відповідальність за правове представництво церковних установ перед судами та адміністративними органами покладалася на парафіян, завідувачів парафій та

настоятелів відповідних установ [71]. У випадку невиконання цих обов'язків, ці особи мали відповідати за можливу шкоду, завдану їхньою бездіяльністю.

Визнавши верховенство польської держави в політичному житті, Українська греко-католицька церква закликала своїх вірян активно використовувати законодавство для реалізації своїх прав і свобод. На конференції у Львові 30 квітня 1927 року ухвалили звернення до духовенства та вірян у зв'язку з виборами до громадських рад. У зверненні йшлося про те, що кожен християнин зобов'язаний використовувати свої громадянські права, надані законами.

Наголошувалося, що участь у виборах є важливою як для духовенства, так і для народу, і що ігнорування виборчого права є гріхом проти віри та громадського добра. Тому кожен християнин повинен використовувати своє виборче право для блага громади.

Віряни Української греко-католицької церкви не сумнівалися у своїй належності до вселенської церкви та в підпорядкуванні Апостольському престолу, але в той же час непохитно відстоювали свій східний обряд і українську мову богослужінь, дистанціюючись від польського католицизму. Цю ситуацію помічали і відзначали, вказуючи на те, що глибоке вкорінення церкви серед вірян викликало стурбованість з боку польської влади [67, с. 42].

Положення конкордату також надавали державі право не погоджуватися з кандидатурами на єпископські посади (окрім помічників-суфраганів) і на завідувачів парафій з огляду на державні інтереси. Польська влада, укладаючи конкордат, розраховувала, що через хвороби та похилий вік Андрея Шептицького після його смерті уряд зможе впливати на кадрові призначення і забезпечити більше лояльних до Польщі єпископів у Галицькій митрополії.

Через дипломатичні канали адміністрація зуміла запровадити традиції консультацій щодо призначень суфраганів. Польська влада категорично виступала проти призначення греко-католицьких єпископів Івана Бучка, Григорія Лакоти, Йосифа Сліпого та Климентія Шептицького. У 1929 році уряд не зміг запобігти призначенню Івана Бучка помічником єпископа. Проте

вдалося на деякий час затримати процес номінації Йосифа Сліпого, якому приписували зв'язки з ОУН.

На парафіяльному рівні ієрархи УГКЦ також прагнули самостійно вирішувати питання номінацій і уникати будь-якого впливу з боку держави чи світських жертводавців, які в основному були римо-католиками. Влада часто створювала перешкоди, зокрема тривалий час затримуючи надання згоди на призначення парафій.

Щоб уникнути можливих перешкод з боку державної адміністрації, митрополит призначав адміністраторів парафій замість регулярних парафій у випадках, де існувала загроза політичного втручання. Призначення адміністраторів не вимагало узгодження з владою [50, с. 230].

Польський уряд, стикаючись з проблемами багатонаціональної держави, спрямував зусилля на асиміляцію українців. Відкриття нових українських парафій розглядалося як загроза польському домінуванню в цих регіонах. Українська греко-католицька церква неодноразово зверталася до влади з проханням на дозвіл утворення парафій чи організацію деканатів [2, с. 164]. Проте польська держава, оплачуючи парафій з державної скарбниці, могла вирішувати, чи дозволяти відкриття нових парафій.

Досить часто адміністрація відмовлялася погоджувати відкриття парафій через побоювання активізації українського національного життя.

Уряд намагався відновити положення австрійської конкордії 1863 року, яка регулювала міжконфесійні стосунки в Галичині. У 1929-1930 роках польська влада спробувала передати процедуру зміни обряду з церковної до цивільної адміністрації. Однак цей проект не був реалізований через загрозу масових протестів та поглиблення міжнаціональної напруги.

Згідно з конкордатом, міністерство віровизнань могло ініціювати канонічні процеси. Так, на початку червня 1926 року було розпочато процес проти священника Пелліха з Радехова. Користуючись можливістю для розподілу церковних земель, митрополит наказав поділити церковні угіддя між дяками та іншими діячами УГКЦ, а залишки продати з аукціону віруючим-

українцям. Попри протести з боку воєводських земельних управлінь, цей проект вдалося успішно реалізувати [50, с. 232].

Також в рамках конкордата польський уряд був зобов'язаний надавати матеріальну підтримку Українській греко-католицькій церкві. Державний бюджет щорічно виплачував грошові дотації греко-католицькому духовенству на такому ж рівні, як і римо-католицькому кліру.

У пастирському посланні митрополит наголошував на тому, що Церква не повинна без причин втручатися в чисто політичні справи. Він визнавав державну владу навіть у випадку її гріховності, і підкреслював, що церква не повинна бути відокремлена від держави. Згідно з його поглядом, ідеалом є співжиття і співдіяння обох владарів, оскільки світська влада в певному сенсі є від Бога, а сама Церква є необхідною для справедливого і доброго правління держави.

На тлі політики асиміляції релігійні об'єднання відігравали роль важливого національно-духовного та морального чинника, тісно пов'язаного з національною історією, звичаями та християнськими традиціями. Політика польського уряду щодо національних питань мала характер великодержавного курсу, спрямованого на асиміляцію українського населення та інтеграцію Східної Галичини до Польщі.

Протидіяти цій політиці можна було лише через консолідацію національних сил. УГКЦ активно співпрацювала з організаціями, такими як «Просвіта» і «Рідна школа», підтримувала молодіжні товариства, відкривала українські навчальні заклади та, завдяки добровільним пожертвам, вела значну культурно-просвітницьку і морально-виховну діяльність через світські та релігійні товариства [50, с. 239].

20 червня 1938 року між Польщею і Ватиканом був підписаний додатковий договір до конкордату 1925 року. За умовами нової угоди, Ватикан відмовлявся від своїх прав на церковні землі, самі церкви та каплиць, захоплені Росією, які до скасування унії належали УГКЦ, у обмін на компенсацію в

розмірі 2,5 мільйона злотих. Зокрема, йшлося про передачу державі 2800 гектарів української церковної землі.

Додатковий договір підписали нунцій Філіп Кортезі та міністр Юзеф Бек. Під час обговорення угоди на засіданні сейму проти укладення такої угоди протестували лише українські греко-католицькі та православні послы, проте договір був ратифікований.

Отже, правова основа конфесійної політики Другої Речі Посполитої була визначена полькою конституцією 1921 року, які регулювали як права релігійних об'єднань, так і права окремих віруючих. Конституція розрізняла релігійні об'єднання на визнані та невизнані державою, що ускладнювало правове становище останніх. Римо-католицька церква була явним фаворитом у влади Польщі, через що часто решта визнаних конфесій так чи інакше пригнічувались задля неї.

До крайності така політика це не вдавалась, оскільки її діяльність регулювалася конкордатом, укладеним з Ватиканом у 1925 році, до якого входила і Українська греко-католицька церква [17, с. 103]. Інші джерела навпаки підкреслюють що пригнічення було жорстоким і радикальним, з частим знищенням чи фальсифікації інформації задля підтримки образу багатокультурної держави.

Конкордат між Польщею та Римським Апостольським Престолом, підписаний у 1925 році, хоча й не сприяв територіальному розширенню, все ж забезпечив певну стабілізацію статусу Галицької митрополії Української греко-католицької церкви у канонічно-правовому та державному аспектах. Вона підтверджувала рівність трьох обрядів Католицької церкви в Польщі - римського, грецького та вірменського, і визначала їхню адміністративно-територіальну організацію.

Галицька митрополія Української греко-католицької церкви була офіційно визнана як Львівська церковна провінція, до складу якої входили Львівська архієпархія, Перемишльська та Станиславівська єпархії. Конкордат,

ідучи на поступки польській владі, обмежив вплив Української греко-католицької церкви виключно межами Галичини.

РОЗДІЛ 3

АДМІНІСТРАТИВНА СТРУКТУРА УГКЦ

3.1. Особливості адміністративної структури Галицької греко-католицької митрополії та Львівської архієпархії УГКЦ.

Львівська архієпархія була заснована у 1539 році, коли єпископом став Макарій Тучапський, отримавши титул «єпископ митрополії Галицької, владика Львівський і Кам'янець-Подільський». Його висвятив митрополит Київський Макарій. До цього часу, єпископська кафедра перебувала в Галичі, тому архієпархія раніше називалася Галицькою [58, с. 125].

Перші згадки про Галицьку єпархію датуються 1156 роком, коли її очолював єпископ Козьма, а до нього - єпископ Олексій. Історики припускають, що Галицька єпархія була заснована у 1137 році внаслідок розділення Володимирської єпархії.

До 1414 року кордони Галицької єпархії залишалися стабільними і збігалися з межами пізнішої Львівської єпархії, заснованої у 1539 році. Львівська єпархія стала правонаступницею Галицької, статус якої був знижений до намісництва через 125 років після її заснування. В історичних джерелах часто зустрічається назва Галицько-Львівська, щоб підкреслити спадковість між двома єпархіями [66]. Галицька єпархія, яка була центральною у періоди 1302-1332, 1337-1347 і 1371-1401 років, входила до складу Галицької митрополії разом з іншими єпархіями, такими як Перемиська, Володимирська, Холмська, Луцька, Турівська та Полоцька.

З 1414 до 1539 року Галицька єпархія мала статус намісництва Київського митрополита, що призначав туди не єпископів, а намісників. Проте, 23 жовтня 1539 року статус єпархії було відновлено, і Макарій Тучапський, на той час намісник, був висвячений на єпископа 22 лютого 1540 року. Відтоді осідок єпископа перенесли до Львова, а Галич втратив своє центральне значення.

На момент 1772 року Львівська архієпархія налічувала 2504 парафії. Відновлення Галицької митрополії відбулося 24 лютого 1807 року, коли Львівське єпископство було піднесене до архієпархії. Першим митрополитом відновленої митрополії став Антін Ангелович (1807-1814), який започаткував процес створення Станиславівської єпархії (сучасна Івано-Франківська).

Цей задум вдалося реалізувати лише у 1885 році під час керівництва архієпархією Сильвестра Сембратовича. У 1832 році територію Архієпархії було поділено на 9 округів, що включали 73 деканати. До 1843 року залишилося 9 округів, але кількість деканатів було зменшено до 48. У 1871 році було утворено ще один деканат [58, с. 188].

У 1885 році з території Львівської Архієпархії до новоствореної Станиславівської єпархії передали 20 деканатів (442 парафії, 735 960 вірян). У 1890 році Галицький деканат (20 парафій) повернувся до Львівської Архієпархії, передавши натомість 5 парафій Станиславівській єпархії.

Протягом XVII-XVIII століть структура Української греко-католицької церкви зазнавала змін, але після Замойського синоду 1720 року стабілізувалася і до 1772 року включала десять єпархій: Львівсько-Галицько-Кам'янецьку, Київську, Перемишльсько-Самбірсько-Сяніцьку, Берестейсько-Володимирську, Луцько-Острозьку, Холмсько-Белзьку, Пінсько-Турівську, Полоцько-Вітебську та Могильов-Смоленську [55, с. 162].

Після поділів Речі Посполитої (1772-1795 рр.) Київська Унійна Церква була розділена між Російською та Австрійською імперіями. У 1795 році більшість єпархій у межах Російської імперії була втрачені через активне просування урядом православ'я. Це спонукало Рим відновити Галицьку митрополію, що сталося 24 лютого 1807 року.

Тоді Римський Апостольський Престол дав згоду на відновлення Галицької митрополії. Для цього 24 лютого 1807 року Папа Пій VII видав буллу, якою було надано Галицькій митрополії окремий канонічний статус, відокремивши її від Київської митрополії. До складу новоутвореної митрополії

увійшли три адміністративні одиниці: Львівсько-Галицько-Кам'янецька архієпархія, Перемишльсько-Сяніцько-Самбірська та Холмсько-Белзька єпархії.

Однак ця структура виявилася нестабільною через війни 1809-1815 років, коли частина територій митрополії опинилася під юрисдикцією Варшавського князівства, а інша - під контролем російської військової адміністрації. Зокрема, у 1815 році Холмська єпархія перейшла до складу автономного Великого Князівства Польського під владою Росії, що суттєво обмежило вплив Галицького митрополита на цю єпархію.

Згодом, у 1830 році, папським указом Холмську єпархію було взагалі виведено з-під юрисдикції Галицького митрополита і підпорядковано безпосередньо Риму. У середині XIX століття з'явилися плани щодо розширення та зміцнення адміністративної структури Української греко-католицької церкви.

У 1891 році за ініціативи Галицького митрополита Сильвестра Сембратовича та під головуванням Апостольського нунція А. Чяски відбувся Львівський синод, який не лише активізував церковне життя, але й чітко визначив функціонування організаційної структури Галицької митрополії Української греко-католицької церкви на початку XX століття [55, с. 163]. У постановах синоду були окреслені права й обов'язки митрополита, єпископів, капітули, деканів, парафій та церковнослужителів.

На початку XX століття адміністративно-територіальна структура Галицької митрополії під керівництвом Андрея Шептицького (1901-1944) включала три єпархії: Львівську архієпархію, Перемишльську та Станіславівську. Ця структура майже без змін зберігалася в міжвоєнний період, до ліквідації митрополії в 1946 році владою. Митрополит Андрей Шептицький, визнаючи свої права як наступника Київської Унійної Церкви, прагнув отримати їх підтвердження від Папи Пія X і розширити місіонерську діяльність за межі Галичини.

Шептицький часто розглядав варіанти зміни територійєпархій та розширення їхніх кількостей як таких, як от розміщення Полоцько-Вітебської

архієпархії та створення Сяніцької й Белзької єпархій, які могли б суттєво розширити адміністративно-територіальну структуру греко-католицької пропонувалося. Із таких проектів можна згадати ідею створення Тернопільської архієпархії, яка би була основана на Львівській і Станиславівській дієцезії, а також ідея повернення Луцькому єпископу частину його єпархії, яка була інкорпорована до Львівської у 1784 році.

Кожна єпархія Галицької митрополії, поділялася на деканати, що об'єднували в середньому по 18-25 парафій. У період 1925-1928 років Львівська архієпархія налічувала 54 деканати. У 1931 році у Львівській архієпархії було 1 259 парафій, стільки ж церков, 831 священик та понад 1 328 000 вірян.

У 1920-х роках поступово утверджується практика призначення єпископів-помічників відповідно до норм канонічного права. Для Львівської архієпархії інститут єпископа-помічника не був новим явищем: протягом ХІХ століття римський Апостольський Престол на прохання митрополитів неодноразово призначав таких помічників для полегшення управління величезною територією архієпархії [57, с. 114]. Однак у Станиславівській єпархії подібна практика почала застосовуватися лише на початку ХХ століття.

Колегіальні органи, такі як капітули, консисторія та церковний суд у питаннях шлюбу і дисципліни, були важливими елементами адміністративно-управлінської структури єпархій. Основною функцією капітули залишалася допомога єпископу в управлінні єпархією та участь у релігійних церемоніях. Львівський собор 1891 року підкреслював роль капітули як допоміжного органу при єпископові.

Діяльність капітул регулювалася окремими статутами, затвердженими Римським Апостольським Престолом. Статут Львівської митрополичої капітули був затверджений у 1786 році, а статут Станиславівської капітули - у 1894 році. Відповідно до цих документів, капітули склалися з трьох категорій членів: прелати (архипресвітер, архідиякон, кустош, схоластик), соборні та почесні. Члени капітули мали вирішальний голос у виборі єпископа-помічника,

запрошенні генерального вікарія, призначенні просинодальних екзаменаторів та вирішенні майнових питань.

Слід зазначити, що архипресвітери зазвичай призначалися на посаду генеральних вікаріїв єпархії. Члени капітули (крилошани) часто одночасно обіймали посади радників і референтів у Єпископській консисторії, яка виконувала адміністративні функції, зокрема займалася призначенням на вакантні посади в парафіях [37, с. 115]. Крім того, крилошани входили до складу Церковного суду, який розглядав подружні та дисциплінарні справи на основі канонічного права.

Посади в Єпископській консисторії поділялися на дві категорії: дійсні радники та референти. До складу консисторії також входила канцелярія, колегія просинодальних екзаменаторів і цензор релігійної літератури.

Львівська архієпархія складалась із 10 капітул по 20-30 осіб. Кількість учасників консисторії залежала від кількісного складу капітули та потреб єпархії, різної для кожної єпархії. Варто відзначити, що під час міжвоєнного періоду «плинність кадрів» у капітулах була мінімальною, особливо серед крилошан-прелатів. Вони займали свої посади тривалий час. Так, з 1918 по 1939 рік серед крилошан були Г. Лакота, В. Панило, В. Гмитрасевич, Р. Решетило, В. Гриник, І. Кузик та І. Качмар.

Відповідно до канонічного права, єпископи-ординарії мали повну законодавчу, виконавчу та судову владу у своїх єпархіях, яку могли частково передавати єпископам-помічникам, колегіальним дорадчим органам (Капітулі, Консисторії, єпархіальному суду) або окремим священникам, таким як генеральний вікарій чи декани. Наприклад, під час заслання митрополита Шептицького (1914-1918) управління Львівською архієпархією здійснював генеральний вікарій Андрій Білецький, який був архипресвітером Митрополичої Капітули з 1895 по 1926 рік. З 1921 року Львівський митрополичий суд був трибуналом першої інстанції, а єпископські суди Станиславівської єпархії-трибуналами другої інстанції [71, с. 118].

На початку 1920-х років поступово почала розвиватися практика призначення єпископів-помічників згідно з канонічним правом. У 1924 році, за клопотанням митрополита Шептицького, Апостольський Престол призначив Йосифа Боцяна єпископом-помічником Львівської архієпархії, хоча раніше його було висвячено для вакантної Луцької єпархії.

Після смерті останнього у 1926 році Львівська архієпархія деякий час залишилася без єпископа-помічника. Того ж року, на прохання єпископа Й. Коциловського, єпископом-помічником Перемишльської єпархії був призначений Григорій Лакота, який з 1924 року обіймав посаду архіпресвітера Капітули.

У 1929 році, за ініціативою митрополита А. Шептицького та єпископа Г. Хомишина, Апостольський Престол призначив трьох єпископів-помічників: для Львівської архієпархії - Івана Бучка та Микиту Будку, а для Станиславівської єпархії - Івана Лятишевського. На початку 1930-х років інститут єпископів-помічників був міцно утверджений на ієрархічному рівні в організаційній структурі Галицької митрополії Греко-Католицької Церкви поруч з єпископами-ординаріями. Їхні обов'язки визначалися декретами про призначення, але могли розширюватися за необхідністю за рішенням єпископів-ординаріїв.

Ключовими органами адміністративно-управлінської структури Галицької митрополії Української греко-католицької церкви залишалися Капітула, Консисторія та Церковний Суд у питаннях подружжя та дисциплінарних справах. Важливо зазначити, що згідно з канонічним правом, монастирі, розташовані в межах кожної з єпархій митрополії, не підпорядковувалися безпосередньо єпископам-ординаріям, а підлягали загальному керівництву генеральних настоятелів відповідних чернечих орденів і згромаджень [33, с. 90].

Митрополит А. Шептицький, а також єпископи Й. Коциловський і Г. Хомишин активно сприяли розвитку чернечих згромаджень та регулярно відвідували монастирі у своїх єпархіях [53, с. 207].

У Галицькій митрополії 1920-1939 рр. діяли чоловічі Чин святого Василя Великого (оновлений під час Добромильської реформи 1882-1904 рр.), Згромадження святого Теодора Студита (засноване А.Шептицьким у 1910 р.), Чин Найсвятішого Ізбавителя, або Отців Редемптористів (заснований 1913 р.), а також жіночі Згромадження Сестер Василянок (на основі статуту Йосифа Рутського, затвердженого А.Шептицьким 1909 р.), Згромадження Сестер Мироносиць, Сестер Служебниць, Сестер святого Йосифа, Сестер святого Йосафата та Сестер святих Вінкентія і Павла.

Важливими структурними елементами організаційної структури Галицької митрополії Української греко-католицької церкви були богословські навчальні заклади, які забезпечували не тільки 43 підготовку нового покоління священників і богословів, але й узагалі сприяли християнському вихованню української молоді. Середньою ланкою адміністративно-управлінської структури Галицької митрополії Греко-Католицької Церкви були деканальні уряди, а найнижчою - парафіяльні уряди [66].

Значну роль у здійсненні богослужінь відігравав інститут дяків. На формування релігійної свідомості та поширення впливу Української греко-католицької церкви важливу роль відігравали релігійні товариства й організації, які здебільшого створювалися при парафіях.

У 1923 році при Львівській семінарії УГКЦ почало діяти Богословське Наукове Товариство, яке видавало журнали «Богослов'я», «Нива» та серію наукових праць під назвою «Праці Богословія». А в 1929 році у Львові була заснована Богословська академія.

Після репресій і арештів, українське населення на західних і північних територіях намагалося зберегти свою релігійну ідентичність. Незважаючи на складні умови, священники продовжували пастирську діяльність у межах свого обряду. Однак влада, прагнучи знищити рештки Української греко-католицької церкви, підтримувала Православну Церкву, яка мала більшу прихильність від комуністичного режиму [53, с. 211].

Митрополитом «оновленої» церкви став Макарій Оксіюк, який, вибачившись перед Московським Патріархом за події 1924 року, взяв активну участь у ліквідації Української греко-католицької церкви на Львівському псевдособорі 1946 року. Після завершення операції «Вісла» влада активно сприяла створенню православних громад на місці греко-католицьких. У 1952 році Політбюро ЦК ухвалило рішення про підтримку православного духовенства, щоб воно могло проводити свої обряди та відкривати нові парафії.

Паралельно влада розпочала жорстку кампанію проти підпільної діяльності греко-католицьких структур, сприймаючи їх як загрозу націоналістичного характеру [53, с. 277]. Це рішення вплинуло на релігійне життя протягом усього існування Народної Республіки Польща, навіть у тих регіонах, де не було православних громад, створювалися нові парафії.

Радянська влада планувала повне знищення Української греко-католицької церкви, поглинувши її в лоно Православної Церкви, яка перебувала під повним контролем держави. Цей план був реалізований на псевдособорі у Львові в 1946 році, де, попри тиск і погрози, жоден греко-католицький єпископ не підтримав рішення влади.

У 1944 році було підписано угоду про репатріацію українців, білорусів, росіян та русинів до СРСР. До кінця 1946 року майже 480 тисяч осіб були депортовані, серед них 70-80 тисяч лемків, включно зі значною кількістю греко-католицьких священників. Це призвело до обезлюднення багатьох парафій, залишивши їх без пастирської опіки.

Операція «Вісла» мала на меті остаточно вирішити «українське питання» в Польщі. Під час цієї операції, з квітня до липня 1947 року, було переміщено 140 575 осіб українського походження, більшість з яких були греко-католиками. Разом із вірянами на нові території переселили 62 священників, серед яких 11 належали до єпархій Львівської митрополії, яка після війни опинилася на польських землях.

3.2. Особливості внутрішньої організації та адміністративне управління Станиславівської єпархії УГКЦ.

Історія Станиславівської єпархії, на відміну від інших, коротка, хоча її передісторія була доволі тривалою. Потреба створення єпархії виникала давно, але постійно відкладалася через різні причини. Тривала боротьба між українцями та поляками за контроль над Галичиною в межах багатонаціональної Габсбурзької імперії лише посилювала ці затримки. Думки щодо причин і мотивів створення єпархії в різні часи різнилися, інколи кардинально.

Перша спроба заснування Станиславівської єпархії була ще в 1790 році, коли єпископи П. Білянський та М. Рилло звернулися до імператора Леопольда III з проханням створити Галицьку митрополію у Львові та заснувати третю єпархію, але прохання відхилили. До 1848 року питання створення єпархії піднімалося знову, але без визначених меж і назв. У 1806 році перший митрополит Антін Ангелович також порушував це питання через велику кількість вірян у Львівській єпархії та необхідність розширення впливу на Буковину, але відповіді не було [69, с. 92].

Затримку створення єпархії також спричинило відновлення Галицької митрополії в 1807 році, до якої входили Львівська, Перемишльська та Холмська єпархії. Політичні зміни 1815 року, коли Холмщина перейшла до Росії, призвели до нестабільності Холмської єпархії, а в 1830 році її підпорядкували безпосередньо Апостольському престолу. Це залишило Галицьку церковну провінцію лише з двома єпархіями, які охоплювали Галичину та Буковину.

Спроби заснувати третю єпархію для Української греко-католицької церкви розтягнулися на десятки років, але поступово умови для цього визрівали. Однією з передумов була необхідність проведення Провінційного Синоду, для якого було потрібно три єпископи. Події «Весни народів» 1848 року активізували греко-католицьке духовенство, яке почало відігравати ключову роль у національному русі [67, с. 41]. У результаті в 1850 році

імператор підписав декрет про створення Станиславівської єпархії, що дало старт новому етапу в її історії.

Проте заснування єпархії зіткнулося з опором польських націоналістів у галицькій адміністрації, а також труднощами з фінансуванням. Апостольський Престол довгий час не наважувався офіційно затвердити створення єпархії, незважаючи на численні спроби вирішити це питання. Лише втручання архикнязя Рудольфа Габсбурга та підтримка папського престолу призвели до позитивного результату: в березні 1885 року папа Лев XIII видав буллу про заснування Станиславівської єпархії.

У структурі Галицької митрополії митрополитом був Андрей Шептицький, який також був єпископом Львівським і Кам'янець-Подільським. Станиславівську єпархію з 1904 до 1946 року очолював єпископ Григорій Хомишин. У 1929 році, за його ініціативою та підтримки митрополита Шептицького, Апостольський Престол призначив Івана Лятишевського апостольським помічником [31]. У межах єпархії єпископ мав повну владу - законодавчу, виконавчу й судову, яку міг частково передавати помічникам, дорадчим органам або священикам, як-от генеральному вікарію чи деканам.

Кожна єпархія Галицької митрополії, у свою чергу, поділялася на деканати, що об'єднували в середньому по 18-25 парафій. На момент 1935 року Станиславівська єпархія налічувала 419 парафій у 20 деканатах, стільки ж церков, 292 священики та 1 035 214 вірян. Кількість парафій, церков і вірян постійно змінювалася із року в рік, але завжди залишалось 20 деканатів.

В організаційній структурі церкви виділяли два основні рівні:

- Адміністративно-територіальний, де головною частиною структури були єпархії. Самі єпархії поділялися на деканати, а кілька єпархій об'єднувалися в митрополію.

- Ієрархічний, або управлінський, де основну роль відігравали єпископи (ординарій та його помічники), єпархіальні собори та адміністративні органи, такі як капітули, консисторії, церковні суди, а також декани (протопресвітери) і

парафіяльні управи. Важливими елементами були також духовні семінарії та церковні товариства [5, с. 103].

Одним із головних завдань було відновлення організаційної структури єпархії, яка включала впорядкування її територіальних меж відповідно до нових політичних умов, заповнення церковно-адміністративних установ, таких як єпископська капітула, консисторія та церковні суди, а також реорганізацію деканальних і парафіяльних урядів. Недоліки в управлінні єпархією підкреслювали важливість цього процесу. Наприклад, у єпископській капітулі, де мало бути 12 членів, було заповнено лише 6 посад, а інші залишалися вакантними. Це негативно впливало на діяльність консисторії, де основну роль грали саме члени капітули.

Ситуація з деканатами також була складною: через румунську окупацію Буковини Станиславівська єпархія фактично втратила контроль над Чернівецьким і Сучавським деканатами, які в 1914 році налічували 16 парафій, 2 експозитури та 35 186 вірян. У 1919 році буковинські парафії були підпорядковані генеральному вікарію, призначеному з Риму, який звітував перед єпископом у Марамороші. Хоча формально буковинські деканати залишалися під юрисдикцією станиславівського єпископа до 1922 року, румунська влада активно перешкоджала цьому, забороняючи в'їзд греко-католицьким священикам із Галичини [50, с. 386].

Тим часом більша частина її канонічної території була окупована польськими військами в травні-липні 1919 року і інтегрована до відродженої Польської держави. Єпископ Г. Хомишин змушений був враховувати ці реалії під час відновлення організаційної структури єпархії. На відміну від австрійського періоду, якщо раніше парафії поділялися в межах одного повіту на два деканати, то тепер парафії деяких деканатів були «розкидані» по кількох повітах, а іноді - і в різних воєводствах.

Наприклад, Устецький деканат був розділений між кількома повітами: 11 парафій були в Станиславівському, а 10 - у Тернопільському воєводствах. Ця невідповідність значно ускладнювала відновлення організаційної структури

Станиславівської єпархії, створюючи бюрократичні бар'єри у відносинах церковних і державних органів.

Введення воєводського поділу Східної Галичини у вересні 1921 р. та створення релігійно-церковних відділів при кожному воєводському управлінні посилили адміністративний тиск на УГКЦ. У цих умовах єпископ Г. Хомишин розробив проект відродження церкви, який передбачав зміцнення Української греко-католицької церкви через впровадження елементів римо-католицької церкви та прагнення до її автономії від держави. Він розпочав відновлення організаційної структури, використовуючи пастирські листи, звернення до духовенства та методи канонічного послуху.

Враховуючи невизначене правове становище УГКЦ, Г. Хомишин зосередився на відновленні деканальних урядів, меншою мірою приділяючи увагу єпископській капітулі та консисторії. Для кращого розподілу обов'язків у консисторії було призначено нових радників до різних парафій. Це дозволило зосередити зусилля на важливих проблемах розвитку єпархії до визначення її правового статусу за Конкордатом 1925 р. з Ватиканом.

Політика польської влади в період 1919-1925 років еволюціонувала від репресій до спроб розділити духовенство на лояльних і «ворогів» держави, а згодом до укладення Конкордату. Репресії проводилися на кількох рівнях: на політичному - масові арешти й інтернування священників; на економічному - скорочення виплат із релігійного фонду; на культурному - спроби полонізації через примусове листування польською мовою та переклад метрик. Адміністрація також приховано намагалася перевести вірян на латинський обряд [50, с. 402].

У 1919 році з воєводства вивезли 24 священників, а в 1919-1920 роках у самій єпархії було заарештовано 87 духовних осіб. Це вплинуло на організаційну структуру єпархії. Як наслідок, половина греко-католицьких парафій змінила обряд. Репресивна політика польської влади значно вплинула на Станиславівську єпархію, де було інтерновано 87 священників (близько 15% духовенства). За цей період у Станиславівській єпархії померло 59 священників,

із яких більшість мали не останню роль в структурі Станиславівської єпархії, що значно ускладнювало ситуацію [37]. Єпископ Г. Хомишин у своєму розпорядженні 1920 року писав про Божу кару, яка проявлялася через епідемії та загибель священників.

Тимчасовий дозвіл студентам-богословам вчитися приватно лише частково вирішив проблему нестачі кадрів. У 1919-1920 роках було висвячено лише 19 богословів, що суттєво менше, ніж у попередні роки. Через значні втрати духовенства відновлення парафій стало нагальним питанням, яке вимагало комплексного підходу.

Єпископ Хомишин змушений був шукати компроміси з польською адміністрацією, щоб вирішити питання заміщення парафій, матеріального забезпечення духовенства та відбудови церков. Водночас він прагнув захистити автономію церкви від впливу польської влади, аби уникнути репресій і примусової зміни обряду. У листопаді 1920 року єпископ Г. Хомишин доручив усім парафіяльним урядам Станиславівської єпархії подати звіти про «часті переходи на римо-католицький обряд».

Проблема заміщення парафій постійними священниками залишалася невирішеною, і єпископ продовжував тимчасово призначати завідувачів у парафії під урядовим патронатом. Однак він вирішив заміщувати парафії приватного патронату постійними парафіями, щоб зберегти цілісність церковного майна [50, с. 421].

У квітні та червні 1920 року було оголошено конкурси на заміщення 50 вакантних парафій, що частково покращило матеріальне становище духовенства, оскільки постійні парафії могли ефективніше використовувати церковне майно для підтримки своєї діяльності. Єпископська консисторія також видала розпорядження, за яким декани повинні були особисто вводити нових священників на парафію і проводити облік майна. Це сприяло не тільки відновленню парафіяльних урядів, а й відбудові церковної інфраструктури.

3.3. Єпархіальна структура та парафіяльний устрій Перемиської єпархії УГКЦ.

Перший період існування єпископства в Перемиську ще не повністю досліджений, і дослідники пропонують різні дати його заснування, що варіюються від X до XII століття, та все ж усі визнають її найстарішою в Галичині. Є вагомими підстави вважати, що воно вже існувало в другій половині XI століття завдяки літописам про єпископа Перемиська. Першою історичною постаттю, є єпископ Антоній Добриня (за деякими джерелами - Дориня), який у 1218 році отримав свячення від Київського митрополита.

Розвиток Перемишльської єпархії відбувався на двох рівнях: адміністративно-територіальному, де основними одиницями були деканати та парафії під керівництвом єпископа, і на рівні церковної організації, яка включала єпархіальні собори, капітули, консисторію, церковний суд, деканів і парафіяльні управи. Важливу роль у житті єпархії також відігравали духовна семінарія та церковні товариства і братства [49].

У 1422 році Перемиська єпархія об'єдналася із Самбірською, створивши Перемисько-Самбірську єпархію, осередком якої стало місто Перемишль. Хоча точна дата заснування Самбірської єпархії залишається невідомою, збереглися імена деяких самбірських єпископів, зокрема Авраама, Євфимія та Антонія, згадки яких можна зустріти серед літописів в другій половині XIII століття. Їхньою резиденцією був монастир у селі Спас, поблизу міста Самбір.

У XVII столітті єпископи Перемишля почали використовувати титул «Перемисько-Самбірсько-Сяноцькі», хоча окрема Сяноцька єпархія ніколи не існувала. Під час управління єпархією владика Антоній Винницький заснував другу резиденцію в Сяноці.

На Берестейському соборі 1596 року більшість єпископів, чийї єпархії розташовувалися на території Речі Посполитої, підписали унію з Римом, яка зберігала східний обряд, церковну ієрархію та канонічне право. Проте Перемиський єпископ Михайло Копистинський відмовився приєднатися до унії. Пізніше, унія все ж поширилася на Перемиську єпархію, коли було

призначено греко-католицького єпископа Атанасія Крупецького, що призвело до періоду «двовладдя» в єпархії.

Ця ситуація завершилася у 1691 році, коли єпископ Інокентій Винницький прийняв унію та об'єднав під своїм керівництвом всю Перемишльську єпархію. Львівська архієпархія приєдналася до унії в 1700 році.

Після першого поділу Польщі Українська греко-католицька церква опинилася під тиском церковних реформ, ініційованих імператрицею Марією-Терезією та продовжених імператором Йосифом II. У цей період були внесені деякі організаційно-правові зміни в управління єпархією, а також відбулися зміни в її територіальних кордонах.

Під час вакантності єпископського престолу Перемишльської єпархії в період з 1915 по 1917 р., після смерті єпископа Константина Чеховича, керівництво єпархією перейшло до генерального вікарія Карла Волошинського, який був архіпресвітером Єпископської капітули з 1898 по 1924 рік. Призначення єпископів-помічників не було новим явищем для греко-католицизму, однак, як і у Станиславівській, у Перемишльській єпархії подібна практика почала застосовуватися лише на початку ХХ століття [47].

У 1926 році, на прохання єпископа Йосафата Коциловського, єпископом-помічником Перемишльської єпархії було призначено Григорія Лакоту, який з 1924 року обіймав посаду архіпресвітера капітули. Його компетенції були визначені декретом про призначення, а також уточнювалися єпископом-ординарієм відповідно до потреб. Також з 1921 року судову владу в Перещиській єпархії здійснювали завдяки трибуналам другої інстанції. Єпископ Йосафат Коциловський, як ординарій, очолював капітулу, консисторію та церковний суд, делегуючи частину своїх повноважень членам цих органів, по 15-20 осіб на капітулу.

Перемишльська греко-католицька єпархія під час Другої Речі Посполитої була однією з трьох церковних одиниць, що входили до складу Галицько-Львівської митрополії. Ординарій Перемишльська керував парафіями не лише в межах єпархії, але й у Кракові та Варшаві. Єпархія охоплювала територію

приблизно 40 тисяч квадратних кілометрів. За даними шематизму 1920 року, в 54 деканатах було 759 парафій, якими опікувалися 813 священників. На території єпархії діяло 1359 церков (759 головних і 600 філіяльних) та 51 монастир. У духовній семінарії в Перемишльську навчалося 145 семінаристів [74, с. 255].

Після 1934 року розмір єпархії дещо зменшився. Тепер вона налічувала 40 деканатів, 577 парафій, 1133 церкви і 1 159 380 вірян, яких обслуговували 490 священників. Найбільшими за кількістю парафій були Жукотинський, Дрогобицький, Комарнянський, Краковецький, Куликівський, Мостицький і Равський деканати, тоді як найменшими - Белигородський, Перемишльський та Підбужський. Незважаючи на зміни в кількості парафій протягом років, вони були незначними.

Головним обов'язком деканату було забезпечення дотримання християнських норм серед священників і парафіян, проведення канонічних візитацій у церквах, контроль за виконанням рішень соборів, та введення на посаду нових парафій [49]. Також у міжвоєнний період зберігалася традиція скликання деканальних зборів духовенства з нагоди свят, на яких обговорювалися душпастирські питання й церковно-суспільні проблеми, а також оголошувалися розпорядження єпископів.

Рішення цих зборів мали обов'язкову силу для священників конкретного деканату, а для єпископа носили рекомендаційний характер. До складу деканальних урядів входили декани, призначені єпископом з числа найбільш авторитетних священників, а також один або два віце-декани, яких також призначав єпископ за рекомендацією декана.

У міжвоєнний період у Галицькій митрополії Української греко-католицької церкви зберігалася давнє право патронату. Це право дозволяло місцевому землевласнику обирати одного з трьох кандидатів на посаду парафія, яких пропонувала Єпископська консисторія на основі поданих заявок. Таким чином, організаційна структура Перемишльської єпархії у міжвоєнний період залишалася в основному такою ж, як і до війни, що сприяло ефективному вирішенню питань місцевого духовенства [74, с. 258].

Важливі зміни в структурі Галицької митрополії Української греко-католицької церкви відбулися у 1934 році, коли через активізацію старорусинських рухів, спрямованих проти проукраїнської політики єпископа Йосафата Коциловського, частина духовенства просила Апостольського нунція у Варшаві створити окрему єпархію. У відповідь на це 10 лютого 1934 року Конгрегація для Східних Церков видала декрет, за яким із Перемишльської єпархії було відокремлено дев'ять деканатів - Буківський, Дуклянський, Динівський, Горлицький, Грибівський, Короснянський, Мушинський, Риманівський та Сяніцький, і на їхній основі створено Апостольську адміністрацію Лемківщини, безпосередньо підпорядковану Римському Апостольському Престолові.

Відповідно до канонічного права, монастирі, розташовані на території єпархій, не підпорядковувалися єпископам-ординаріям, а знаходилися під юрисдикцією генеральних настоятелів своїх чернечих згромаджень. Попри це, єпископ Й. Коциловський підтримував розвиток монастирів, регулярно здійснював візитації і давав духовні настанови ченцям та черницям, які не лише дбали про власне спасіння, а й виконували суспільні обов'язки.

Ставши самостійною церковною адміністрацією в 1934 році, Лемківщина налічувала 9 деканатів, 111 парафій і 128 000 вірян. В той же час Перемишська єпархія налічувала 1 159 380 вірян і до 1939 року загальна кількість греко-католиків у єпархії разом із Лемківщиною становила близько 1 320 000 осіб.

Перемишська єпархія була центром активної релігійної, освітньої та соціальної діяльності: діяли численні організації, школи, інтернати, дитячі будинки та католицькі видавництва. Українська греко-католицька церква володіла великими маєтками, включаючи будівлі, сади, ліси й поля.

Духовна семінарія, заснована у 1921 році в Перемишську, стала важливим елементом розвитку єпархії. Під керівництвом ректора Івана Кузика навчання в семінарії спочатку тривало 4 роки, а з 1931 року - 5 років. До 1931 року випускники повинні були продовжувати навчання у Львівській духовній семінарії.

З часом авторитет семінарії зріс, про що свідчить збільшення кількості студентів: якщо у 1924 році навчалось 68 семінаристів, то у 1938 році їх число зросло до 162 [50, с. 319]. Невелика частина талановитих випускників продовжувала освіту за кордоном, здебільшого у Ватикані, за рекомендацією єпископа Коциловського. У різні роки кількість студентів становила від 6 до 11 осіб.

Варто зазначити, що частина випускників семінарії продовжувала навчання в світських університетах Польщі та Європи й не обирала священницький шлях. У єпархії значну увагу приділяли викладанню основ релігії в світських школах, де це завдання виконували спеціально призначені священники. При єпископі діяло Богословське наукове товариство, до якого входили доктори теології, відповідальні за викладання окремих дисциплін. Єпархія також опікувалася низкою громадських установ, таких як Інститут дяків, Товариство єпархіальної допомоги, Інститут вдів і сиріт, а також будинок для людей похилого віку.

Серед надбань єпархії була її бібліотека з унікальними колекціями (рукописи, пергаментні документи, інкунабули, рідкісні видання), а також твори мистецтва, що зберігалися в бібліотеці та єпископському палаці. Ці скарби включали ікони, картини та реліквії, які стали відображенням тисячолітньої історії східного обряду єпархії. На жаль, більшість цих безцінних артефактів було втрачено в період з 1939 по 1947 роки [55, с. 271].

Після завершення Другої світової війни вздовж кордону між СРСР і Польщею розпочалася активна кампанія терору, спрямована на повне знищення Української греко-католицької церкви. На території Польщі після війни залишилися лише Апостольська адміністрація Лемківщини з приблизно 140 тисячами вірян і частина колишньої Перемиської єпархії, яка включала 23 деканати, 246 парафій у 420 церквах та 31 каплицю. Понад 270 священників проводили служби для 417 тисячі вірян. Було заборонено викладання релігії в школах, ліквідовано католицькі організації та запроваджено цензуру на

релігійні видання. Почалися депортації греко-католиків і арешти священнослужителів.

Кардинал Август Глонд звернувся до Ватикану з проханням врегулювати правове управління Українською греко-католицькою церквою в Польщі. Папа Пій XII надав Глонду та архієпископу Адаму Сапезі повноваження, щоб греко-католицькі священники могли продовжувати своє служіння, а віряни отримували Таїнства. 10 грудня 1946 року Глонд був призначений спеціальним делегатом для справ східних обрядів у Польщі.

На засіданні Генеральної конференції польського єпископату 9 січня 1947 року створили комітет для католиків східного обряду. За результатами його роботи 31 березня 1947 року польський примас подав запит на призначення генерального вікарія для Перемиської єпархії, яким став канонік Василь Гринько. Пізніше, 1 квітня 1949 року, Андрія Зупка призначили генеральним вікарієм для Апостольської адміністрації Лемківщини.

Через стан здоров'я він передав свої обов'язки священникам Петру Шуфлату та Володимиру Гайдукевичу, але сам Зупко служив лише два місяці. Перед примусовим переселенням під час операції «Вісла», він передав управління Шуфлату.

Репресії проти греко-католицьких священників продовжувалися: Романа Юстина, Стефана Яворського, Юліана М'ягкого та Володимира Прокопіва депортували до СРСР, а 22 священники були відправлені до Центрального трудового табору в Явожно. В рамках операції «Вісла» разом із вірянами на нові території було переселено 62 священники, зокрема 31 з Перемиської єпархії та 20 з Лемківщини [50].

Терор не оминув і Перемиську єпархію, яка хоч і знаходилася поза межами УРСР, зазнала репресій. Єпископ Йосафат Коциловський був арештований у вересні 1945 року, але тимчасово звільнений. Його знову заарештували в червні 1946 року, і він помер у таборі під Києвом у 1947 році. Під час операції «Вісла» було також арештовано єпископа-помічника Григорія Лакоту, а єпархія фактично припинила своє існування.

РОЗДІЛ 4.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Вивчення історії рідного краю, зокрема УГКЦ у першій половині ХХ століття, сприяє розвитку громадянської компетентності та історичних знань учнів, стимулюючи інтерес до минулого й культури своєї землі. Це формує відповідальність за майбутнє регіону й країни та заохочує до активної участі в його розвитку.

Школи можуть організовувати тематичні заходи, такі як уроки, конкурси, конференції, екскурсії, відвідування музеїв і архівів. Використання інтерактивних методів, індивідуальної й групової роботи підсилює ефективність навчання.

Теми на кшталт «Адміністративна структура УГКЦ у першій половині ХХ століття» або «Політичні партії УГКЦ у Галичині 1920–1930-х років» можуть бути корисними для додаткових уроків, сприяючи глибшому розумінню історії, культури та політичного життя регіону.

Історико-краєзнавчий музей є важливим джерелом інформації про історію рідного краю. Екскурсії з оглядом експонатів та обговоренням вражень сприяють глибшому засвоєнню знань.

На уроках учні досліджуватимуть політичний розвиток Станіславщини й Львівщини (1885–1946), вплив політичних партій і видатних діячів на регіон. Знайомство з історією краю періоду 1920–1930-х років поглиблює знання й формує гордість за його минуле.

Учителі можуть реалізовувати проекти, дискусії та дебати, застосовуючи інтерактивні методи, такі як "мозковий штурм," "прес," і "круглий стіл." Це заохочує учнів до співпраці, активного навчання й аналізу матеріалу [97, с. 121].

Учитель має спрямовувати учнів до самостійної організації роботи, допомагаючи визначати цілі, шукати шляхи їх досягнення, аналізувати

результати та обґрунтовувати думки. Його роль полягає в керуванні процесом, стимулюванні самостійності й співпраці.

Проекти поділяються на короткострокові (декілька уроків), середньострокові (місяць) і довгострокові (півроку або навчальний рік), що дає змогу варіювати глибину опрацювання теми. Завершення проєкту передбачає захист роботи, де учні демонструють дослідження та встановлюють зв'язки між історичними подіями.

Проектна діяльність розвиває знання, творчі та пошукові здібності, навички командної роботи й комунікації. Вивчення історії рідного краю сприяє формуванню патріотизму, творчого мислення й навичок співпраці.

Вивчення краєзнавства можна організувати у формі позакласних занять, зокрема факультативів, які дозволяють поглибити знання про історію рідного краю. На таких заняттях варто виділяти теми, пов'язані з конкретними історичними подіями, та використовувати творчі й нетрадиційні методи навчання для зацікавлення учнів.

Важливо ставити перед учнями чіткі завдання, розвивати їхні дослідницькі навички й застосовувати індивідуальний підхід. Учитель має формувати любов до Батьківщини, повагу до минулого та розуміння ролі історії як основи для сучасності й майбутнього[97, с. 129].

Для ефективного вивчення історії рідного краю доцільно застосовувати ілюстрації, свідчення очевидців і різні методи, які допомагають учням глибше зрозуміти вплив минулого на розвиток регіону.

Комп'ютер є потужним інструментом навчання, який сприяє пізнавальній активності учнів. Однак для його ефективного використання потрібні педагогічна майстерність учителя та адаптація технологій до навчальних ситуацій.

Недоліком багатьох програм є технічна орієнтація на шкоду навчальному процесу. Водночас комп'ютери забезпечують інтерактивність, використання графіки, анімації та звуку, що перевершує традиційні засоби подання матеріалу. Вони роблять навчання мотивуючим, дозволяючи учням обирати складність

завдань, розвивати креативність і працювати без страху перед негативними оцінками.

Комп'ютери залучають учнів до навчання через ігрові ситуації й інтерактивну взаємодію з матеріалом, надаючи підказки й коментарі. Крім того, вони сприяють розвитку самооцінки, дозволяючи учням бачити результати своєї роботи.

Факультативи та позакласні заходи відіграють важливу роль у формуванні громадянської самосвідомості учнів. Вивчення історії рідного краю стимулює дослідження локальних подій у контексті загальної історії України, сприяє аналізу історичних фактів і діяльності визначних діячів міжвоєнного періоду ХХ століття.

Глибокі знання про історію свого регіону допомагають учням краще розуміти співгромадян, взаємодіяти з ними й уникати повторення минулих помилок. Освічені громадяни та віряни активніше сприяють спільному розвитку.

Інтерактивні методи навчання, що набули поширення в Західній Європі та США у другій половині ХХ століття, значно підвищують ефективність засвоєння матеріалу. Дослідження в США показали, що пасивні методи, як-от лекції, дають мінімальний результат (5–10%), тоді як інтерактивні, зокрема дискусії, практичні заняття й навчання інших, забезпечують засвоєння до 90%. Це підтверджується досвідом багатьох педагогів[97, с. 142].

Навчання — це не лише передача інформації, а й активна розумова діяльність і особиста участь учня. Глибоке розуміння матеріалу досягається через інтерактивне навчання, яке залучає учня до процесу. Сучасні наука і техніка змінили роль вчителя: тепер він не лише передає знання, а й розкриває потенціал учнів, виступаючи як педагог, методолог і технолог. Учень стає активним учасником навчання.

Сучасний вчитель має вдосконалювати свою педагогічну майстерність, базуючись на знаннях предмета, культурі та методичній компетентності, а не лише на готових матеріалах.

Поняття "освітні," "педагогічні" та "навчальні технології" мають різні тлумачення, залежно від дослідників. Технологія гарантує досягнення конкретних результатів, не допускає варіативності й вимагає чіткого виконання всіх елементів. На відміну від методики, технологія включає зворотний зв'язок і постійні корекції для досягнення мети.

Педагогічна технологія повинна бути системною, керованою, ефективною та відтворюваною, тобто придатною для повторного використання в подібних умовах.

Почуття належності до групи допомагає учням долати труднощі, забезпечуючи емоційну та інтелектуальну підтримку. Ключовою рисою інтерактивного навчання є кооперація. У сучасних школах часто завдання для груп учнів є однаковими, а не спільними, що створює конкуренцію замість колективної праці.

Спільна мета передбачає виконання завдання, яке потребує зусиль усієї групи і не може бути досягнуте кожним окремо. Вона сприяє засвоєнню знань і навичок усіма учасниками, включаючи їх активну взаємодію в навчанні один одного.

Кооперація в навчанні означає спільну діяльність для досягнення загальних цілей. У кооперативному навчанні учні працюють в групах, об'єднуючи зусилля для досягнення спільного результату. Вони працюють над завданням до тих пір, поки всі учасники не зрозуміють і не виконають його успішно. Це сприяє взаємовигідному навчанню для всіх [97, с. 158].

Цілі учнів можуть бути різними: одні стимулюють співпрацю, інші - конкуренцію, а деякі орієнтовані на індивідуальний успіх. У конкурентному середовищі учні змагаються, де їхні досягнення залежать від невдач інших. Індивідуалістичне навчання передбачає, що учні працюють окремо, зосереджуючись лише на своїх власних досягненнях без врахування результатів інших.

Груповий кооперативний метод є важливим інструментом для досягнення результатів у навчанні через позитивний вплив співробітництва. Для

ефективного застосування цього методу вчителям необхідно розуміти ключові фактори, що сприяють співпраці.

Вчителі можуть використовувати співпрацю як метод навчання, адаптуючи уроки до конкретної навчальної ситуації, а також виправляти недоліки навчальних програм або низький рівень засвоєння матеріалу учнями. Важливо також виявляти труднощі, що можуть виникнути в учнів, і вживати заходи для покращення ефективності навчання.

Основні складові співробітництва включають позитивну взаємозалежність, особистісну взаємодію, індивідуальну та групову відповідальність, навички міжособистісного спілкування та аналіз результатів роботи групи. Всі ці елементи разом створюють основу для успішного і довготривалого використання кооперативного навчання.

Навчання може відбуватися не тільки в великих групах, а й у парі. Взаємодія учнів у парі сприяє розвитку комунікативних навичок і може бути підготовчим етапом до роботи в групах.

У шкільній екскурсійній діяльності важливу роль відіграє педагогіка, яка вивчає закономірності навчання та виховання. Екскурсії стають невід'ємною частиною навчального процесу, відкриваючи учням нові знання про світ, історію, природу та суспільні процеси. Взаємодія з екскурсоводами також має виховний вплив на учасників. Таким чином, сучасні екскурсії виконують навчально-виховні та світоглядні функції.

Екскурсії поділяються на оглядові та тематичні. Оглядові екскурсії охоплюють різні теми, зокрема історичні та природні пам'ятки. Тематичні екскурсії фокусуються на конкретних напрямках, таких як історія, війна, природа, мистецтво чи архітектура. Наприклад, природнича екскурсія може включати відвідування заповідників або ботанічних садів [97, с. 135].

За місцем проведення екскурсії можуть бути міськими, позаміськими, виробничими та музейними. Міські екскурсії охоплюють різні частини міста, а позаміські проводяться за його межами, часто з описом адміністративних районів, через які проходить маршрут.

Музейні екскурсії є однією з найпоширеніших форм екскурсійної діяльності в сучасних школах. Вони передбачають груповий огляд музейних об'єктів під керівництвом фахівця за попередньо визначеною темою та маршрутом. Культурологічні екскурсії можуть включати автобусну частину на початку та відвідування музею в кінці, охоплюючи широкий спектр матеріалів, наприклад, подорожі до інших міст для дослідження культурних чи історичних пам'яток.

Віртуальні екскурсії використовують текст, звуки, графіку та відео для покращення сприйняття матеріалу. Вони створюють віртуальне відображення реальних об'єктів, що допомагає учням самостійно спостерігати і збирати факти. Віртуальні екскурсії мають переваги, такі як доступність, наочність і можливість повторного перегляду. Технічно, це поєднання панорамних фотографій з активними зонами переходу, супроводжуваними озвученням та іншими мультимедійними елементами.

ВИСНОВКИ

У першій половині ХХ століття Українська греко-католицька церква (УГКЦ) відігравала значну роль не лише в релігійному, але й у суспільному та культурному житті українців. Період між двома світовими війнами став для УГКЦ часом розширення впливу, а також важливих реформ і активної суспільної діяльності, завдяки яким Церква змогла підтримати національне самовизначення українців та зберегти їхню релігійну ідентичність в умовах політичного тиску та окупаційних режимів.

У період Австро-Угорської імперії Галицька митрополія здобула відносну автономію, яка дозволила їй активно займатися просвітницькою та соціальною діяльністю. Після створення митрополії у 1807 році та її піднесення до рівня архієпархії, УГКЦ почала реалізовувати програми освітньо-культурного розвитку. Великий внесок у цю справу зробили митрополит Михайло Левицький та його наступники, особливо Андрей Шептицький, який активно займався питаннями освіти, відкриттям шкіл, культурним розвитком і підняттям рівня духовного виховання населення.

Завдяки цій діяльності, митрополія не тільки виконувала релігійні функції, але й стала головним чинником розвитку національної свідомості українців. У період зростання національно-визвольних рухів на території Австро-Угорщини церква виступила на захист прав українців, що забезпечувало їй широку підтримку серед населення.

У міжвоєнний період після розпаду Австро-Угорської імперії українські землі Галичини перейшли під польське панування. Польський уряд, прагнучи зміцнити свої позиції на західноукраїнських землях, часто ставився до Галицької митрополії та УГКЦ як до потенційного джерела опору та національної єдності українців. У цей час Церква зазнавала різних форм утисків і спроб обмеження її діяльності, проте під керівництвом митрополита Андрея Шептицького змогла зберегти свою важливу суспільну роль.

Шептицький, розуміючи значення Церкви для національної єдності, активно займався питаннями соціальної підтримки, заснував Національний український музей, підтримував молодь і надавав стипендії для талановитих студентів. Його діяльність забезпечила митрополії міцні позиції серед українського населення, незважаючи на політичний тиск польської влади. Шептицький також ставив перед собою завдання налагодити зв'язки з українськими емігрантами, що дало змогу організувати парафії для українців за кордоном, зокрема в США.

УГКЦ не тільки сприяла національному відродженню, але й виступила важливим фактором збереження української культури та релігійних традицій серед українців діаспори, зокрема в Північній Америці. Це стало можливим завдяки дозволу на утворення церковної юрисдикції поза межами Галичини, що дало можливість встановити окремі єпархії для українців-емігрантів.

Після завершення Другої світової війни радянська влада розпочала цілеспрямовану політику ліквідації УГКЦ. У 1946 році, на так званому Львівському соборі, який відбувся під контролем радянської влади, офіційно було оголошено про "приєднання" Української греко-католицької церкви до Російської Православної Церкви. Однак цей собор не був визнаний ані католицькою церквою, ані самим духовенством УГКЦ, що спричинило подальшу діяльність Церкви у підпіллі.

Більшість представників духовенства, які не погодилися на перехід до Православ'я, зазнали переслідувань, ув'язнень і депортацій. Проте, навіть після офіційної ліквідації, підпільна УГКЦ продовжила функціонувати завдяки відданим священникам та мирянам, які намагалися зберегти українську релігійну традицію та ідентичність.

Львівська єпархія була центром Галицької митрополії і найбільшою за чисельністю парафій та вірян. Саме у Львові знаходився головний осередок митрополії, а в митрополичій резиденції розташовувався осередок греко-католицького духовенства під керівництвом митрополита. У цей час єпархію очолював митрополит Андрей Шептицький, відомий своєю просвітницькою

діяльністю, підтримкою української культури та активною участю у питаннях соціальної допомоги. Під його керівництвом Львівська єпархія стала провідником соціальних та національних ідей, надаючи духовенству освіту та стимулюючи зростання освіченості серед українців.

Львівська єпархія мала високий рівень духовного життя завдяки активній просвітницькій діяльності — відкриттю шкіл, видавництву літератури, створенню наукових і культурних установ, таких як Український національний музей та Богословська академія. Крім того, митрополит Шептицький створював численні соціальні програми, спрямовані на підтримку бідних верств населення, зокрема молоді, надаючи їм освітні та стипендійні можливості.

Станиславівська єпархія, наймолодша з єпархій митрополії, була утворена в 1885 році з благословення Папи Лева XIII, що стало важливим кроком у розвитку церковної структури УГКЦ на Галичині. На початку XX століття Станиславівська єпархія відзначалася активним розвитком церковного життя та швидким зростанням кількості парафій і духовенства. На момент заснування вона мала скромні ресурси, але зусиллями єпископів та митрополита Шептицького єпархія зуміла здобути ресурси та стати центром активного релігійного і культурного життя українців на південно-східній частині Галичини.

Особливу роль у житті єпархії відіграв єпископ Григорій Хомишин, який керував Станиславівською єпархією з 1904 року. Він був відомий своєю жорсткою позицією щодо моральних цінностей, сприяв зміцненню дисципліни серед духовенства та активно підтримував соціальні й освітні ініціативи, зокрема відкриття церковних шкіл. Хомишин також заохочував українську інтелігенцію та молодь до активної участі в церковних і національних ініціативах.

Перемишльська єпархія на початку XX століття стала своєрідною західною брамою для УГКЦ, оскільки її територія знаходилася поблизу польських кордонів. У зв'язку з постійним національним і релігійним тиском з боку польської влади, Перемишльська єпархія функціонувала в умовах

польської адміністративної та культурної асиміляції. Незважаючи на такі складнощі, єпархія продовжувала зберігати свою ідентичність та виконувати важливу роль у захисті прав українців на релігійну свободу та національне самовизначення.

У цей період Перемишльська єпархія активно підтримувала розвиток українських освітніх і культурних ініціатив. Особлива увага приділялася видавництву церковної літератури, організації релігійних зібрань і святкових заходів, що об'єднували українців. На початку ХХ століття Перемишльська єпархія була під керівництвом єпископів, які прагнули зберегти і розвивати національну самосвідомість серед українців, незважаючи на ворожість польської влади.

Стан Галицької митрополії УГКЦ у першій половині ХХ століття відображає непрості умови боротьби за виживання та збереження національної ідентичності. УГКЦ стала не тільки центром духовності, але й національної ідеї для українців, які прагнули зберегти свою культуру, мову та релігію в умовах політичного тиску. Діяльність митрополії в цей період виявилася значущою у боротьбі за релігійну свободу, національну єдність та ідентичність, що дозволило Церкві залишитися міцною духовною основою для українців як у часи підпілля, так і після здобуття незалежності.

Таким чином, перша половина ХХ століття стала випробуванням для УГКЦ, яка змогла зберегти свою національну та релігійну ідентичність, продовжити активну діяльність навіть у підпіллі й залишитися важливим культурним та духовним центром українського суспільства. Тверда позиція УГКЦ у боротьбі за національні та релігійні цінності заклала підґрунтя для її відновлення в часи незалежної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Опубліковані документи

1. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832-1944). Том 1: Адміністрація і парохії: англійською мовою. – Львів – Київ: КМ Академія, 2004. – 1004 с. ; Том 2: Духовенство і релігійні згромадження: англійською мовою. – Львів – Київ: КМ Академія, 2004. – 570 с.
2. Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828-1939): англійською мовою. – Львів: Каменярь, 1995. – 1008 с.
3. Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885-1938): англійською мовою. – Львів: Місіонер, 2002. – 450 с.
4. Конкордат заключений між Апостольською столицею та президентом Річипосполитої Польської дня 10 лютого 1923 р. Ратифікований польським сеймом і обов'язуючий з днем 2 серпня 1925 р. Виготовив А.Бачинський. -Львів. Накладом автора. 1925.- 108 с. Шлях доступу: https://drive.google.com/file/d/0B4SuKEC3mv_fYIFOSkRxOEO0NEk/view?resourcekey=0-EILMFuVh-NFer9qGOjBwCA
5. Кравчук А. Індекс української католицької періодики Галичини.1871-1942.–Львів:Свічадо, 2000.–536 с.
6. Кравчук А. Конференції архиєреїв Української греко-католицької церкви (1902 – 1937). – Львів, 1997. – 92 с.
7. Кривава книга. Передрук видань 1919 та 1921 років // Упорядник, автор передмови та пояснень Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич: Відродження,1994. – 271 с.
8. Лемківщина. У 2-х т./ НАНУ. Ін-т народознавства. Відп. ред. С.Павлюк. – Львів, 2002. – Т.2. Духовна культура.– 420 с.

9. Ліквідація УГКЦ (1939 – 1946). Документи радянських органів державної безпеки. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2006. – Т.1. – 920 с.; Т.2. – К., 2006. – 804 с.
10. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939 – 1944 рр.). / Упорядники: С.Кокін, Н.Сердюк, С.Сердюк; За загальною редакцією В.Сергійчука. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 480 с.
11. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали (1899-1944). – Т.1: Церква і Церковна єдність. – Львів: Свічачо, 1995. – 524 с.
12. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Т.ІІ: Церква і суспільне питання. Кн.1: Пастирське вчення і служіння. – Львів: Місіонер, 1999. – 570 с.
13. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Т.ІІ: Церква і суспільне питання. Кн.2: Листування. – Львів: Місіонер, 1999. – 571-1096 с.
14. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Т.ІІІ: Церква і душпастирство. Пастирські листи послання 1901 – 1914. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. – 448 с.
15. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1930. – Перемишль: Відбито черенками печатні гр.кат. Капітули, 1930. – 260с.
16. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1937. – Перемишль: Накладом греко-католицької Капітули, 1937. – 164 с.
17. Шематизм всего духовенства Львівської архієпархії на рік Божий 1938. – Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1938. – 114 с.
18. Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник ХХХ. – Станіслав: Накладом клира єпархіального духовенства, 1925. – ХХХІІ+325 с.

19. Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станіславівської на рік Божий 1929. – Станіслав: Накладом клира єпархіального духовенства, 1929. – 186 с.
20. Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станіславівської на рік Божий 1938. – Станіслав: Накладом клира єпархіального духовенства, 1938. – 216 с.
21. Шематизм греко-католицького духовенства Львівської архієпархії на рік Божий 1924. – Львів: Накладом канцелярії митрополичої консисторії, 1924. – 346 с.
22. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1932. – Перемишль: Накладом греко-католицької Капітули, 1932. – 117 с.
23. Шематизм греко-католицького духовенства Апостольської Адміністрації Лемковщини. – Львів: Накладом Апостольської Адміністрації Лемковщини – 1936. – 178 с.
24. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1924. – Перемишль: Відбито в печатні гр.кат Капітули, 1923. – 117 с.
25. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1928. – Перемишль: Відбито в печатні гр.кат Капітули, 1928. – 420 с.
26. Шематизм греко-католицького духовенства Львівської архієпархії на рік Божий 1928. – Львів: Накладом канцелярії митрополичої консисторії, 1928. – 138 с.
27. Шематизм греко-католицького духовенства Львівської архієпархії на рік 1931/32. – Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1931. – 330 с.
28. Шематизм греко-католицького духовенства Львівської архієпархії на рік Божий 1935/36. – Львів: Накладом митрополичої консисторії, 1935/36. – 400 с.

II. Монографічні та наукові дослідження

29. Андрухів І. Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті: Історико-правовий аналіз / І. Андрухів, П. Кам'янський. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 364 с.
30. Андрухів І. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині вкінці 30-х – 50-х роках ХХ ст.: Історико-політологічний аналіз / І. Андрухів, П. Кам'янський. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. – 364 с.
31. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Наукова монографія. - Івано-Франківськ, 2010. - 500 с.
32. Андрухів І.О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944 – 1990 роки. Історико-правовий аналіз / І. Андрухів. – Івано-Франківськ: Івано-Франківська обласна друкарня, 2004. – 344 с.
33. Андрушко, В. Т. Релігієзнавство / В. Т. Андрушко; О. В. Огірко. – Львів: ЛНУВМ, 2007. – 260 с.
34. Беген О. Католицька акція та українські католицькі організації у Східній Малопольщі у міжвоєнний період. Люблін 2009 р. С. 182
35. Бендик, М. Помісність Української греко-католицької церкви та її бачення Патріархом Йосифом Сліпим / М. Бендик. – Львів: Свічадо, 1996. – 55 с.
36. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого престолу з Росією та СРСР 1878 – 1964. / Елла Бистрицька. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 416 с
37. Бойко О.Д. Історія України. Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2006. – 686 с. Дати у графу
38. Вапінський Р., Історія польської політичної думки ХІХ-ХХ ст., Гданськ 1997, с.207.
39. Вегеш, М. Українська греко-католицька церква у портретах / М. Вегеш, Н. Концур-Карабінович. – Ужгород, 2021. – 347 с.

40. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополита Андрея Шептицького / М. Гайковський // Київська Церква. – 2001. – № 2–3. – С. 32–48.
41. Галагіда І. "Шпигун Ватикану": греко-католицький священник о. Василь Гриник (1896-1977). - Варшава, Інститут національної пам'яті, 2008. - 648 с.
42. Гентош Л. Ватикан і виклики модерності. Східноєвропейська політика папи Бенедикта XV та українсько-польський конфлікт у Галичині (1914 – 1923) / Л. Гентош. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2006. – 456 с.
43. Гладюк Т., Організаційно-видавнича діяльність Тимчасового організаційного комітету Української християнської організації (УХО) 1925-1928, «Наукові Записки Тернопільського Національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія "2009, № 3
44. Говгера В. Організаційна структура Львівської єпархії XVIII ст. (1700 – 1772) / отець Василь Говгера. – Львів: Тріада плюс, 2014. – 1168 с.
45. Грабовецький В. Сторінки літопису Івано-Франківського Катедрального Собору Святого Воскресіння / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. – 79 с.
46. Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900 рр.). – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. – 96 с
47. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння 1904-1939 рр. Івано-Франківськ: Плай. 2001. – 71 с.
48. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / О. Єгрешій. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 168 с.
49. Єгрешій О. І. Державотворча концепція єпископа Григорія Хомишина // Вісник Прикарпатського університету. Серія історія. – Івано-Франківськ. – 2001. – №4-5. – С.204 - 211.
50. Історія релігії в Україні: У 10 т. // Редкол.: А.Колодний (голова) та ін. – К.: Укр. Центр духовної культури, 2001. – Т. 4: Католицизм / За ред.

- П.Яроцького. – 598 с.
51. Конкордат між Св. Престолом а Річюпосполитою Польською // Вістник Станіславської Епархії. – 1925. – Ч. IX–XII.
52. Красівський О.Я. За Українську державу і церкву / О.Я. Красівський. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, НАН України, 1995. – 84 с.
53. Красівський О.Я. Східна Галичина і Польща в 1918 – 1923 рр.: Проблема взаємовідносин / О.Я. Красівський. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
54. Кугутяк М. Галичина. Сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
55. Ленчик Василь. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. – Львів: Свічадо, 2001. – 608 с.
56. Лубенський Х.І. Греко-католицька церква в південно-східних провінціях," питання національності " 1934, № 5/6, стор 537-555..
57. Лужницький Г. о. д-р. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. – 2-е вид., виправлене. – Львів: Свічадо, 2008. – 640 с.
58. Луцький І. Створення Станіславської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. – Івано-Франківськ: фірма «Галя», 2004. – 280 с.
59. Луцький І.М. Створення Станіславської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви / о. І.М. Луцький. – 2-е видання. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський інститут права, економіки та будівництва, 2004. – 280 с.
60. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.

61. Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.
62. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин - патріот, місіонер, мученик. – Львів: Місіонар, 1997. – 416 с.
63. Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західно-Українській Народній Республіці (1918–1919). Довідник / Євген Місило. – Едмонтон, 1991.
64. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / єпископ д-р Софрон Мудрий ЧСВВ. – 2-е вид. – Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1999. – 528 с.
65. Новак М., Націоналісти та українці. Національна демократія щодо української меншини в Польщі 1922-1939 рр., Гданськ 2007 р., с.111.
66. Парух В., Від державної консолідації до національної консолідації. Національні меншини в політичній думці табору пілсудчиків (1926-1939), Люблін 1997, с. 23-91.
67. Пилипів І. В. Розвиток адміністративно-територіальної структури Галицької греко-католицької митрополії (1918–1939 рр.) / І. Пилипів // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 18. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 37–43.
68. Пилипів І. Греко-католицька церква – найвпливовіша суспільна сила у кристалізації Української нації міжвоєнної Галичини / І. Пилипів // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Вип. 1. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – С. 109–114.
69. Пилипів І. Державотворча політика Греко-католицької церкви в період ЗУНР / І. Пилипів // Матеріали науково-практичної конференції [«Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи»]. – Львів : ЛФ УАДУ, 2001. – Ч. 1. – С. 90–95.
70. Пилипів І. Діяльність Станіславської єпархії Української греко-католицької церкви 1918–1920 рр. / І. Пилипів // Схід. Аналітично-

- інформаційний журнал : Економіка. Історія. Філософія. – Донецьк, 2010. – № 2 (102). – С. 89–92.
71. Пилипів І. Політика польської влади на Волині та Українська греко-католицька церква в 20-ті рр. ХХ ст. / І. Пилипів // Етнос і культура. Часопис Прикарпатського університету імені Василя Стефаника : Гуманітарні науки : зб. наук.-теор. ст. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – № 1. – С. 113–119.
72. Пилипів І. Співпраця греко-католицької церкви з українцями Америки в 20–30-х рр. ХХ ст. / І. Пилипів // Схід. Аналітично-інформаційний журнал : Економіка. Історія. Філософія. – Донецьк, 2011. – № 2. – С. 109–113.
73. Пилипів І. В. Діяльність єпископів Станіславської єпархії УУГКЦ з організації та розвитку духовної семінарії 1907–1945 рр. / І. Пилипів // Україна – Європа – Світ : міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини. Вип. 6–7. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 394–399.
74. Пилипів І. В. До питання про міжконфесійні взаємини «великих» церков у II Речі Посполитій / І. В. Пилипів // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки : міжвідомч. зб. наук. пр. Вип. 16 : На пошану доктора історичних наук, професора Станіслава Владиславовича Кульчицького з нагоди 70-річчя від дня народження та 50-річчя наукової праці : у 2 ч. / відп. ред. В. А. Смолій. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2007. – Ч. 2. – С. 252–260.
75. Пилипів І. В. Конкордат Речі Посполитої з Апостольським престолом та його наслідки для УГКЦ / І. В. Пилипів // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини : зб. наук. пр. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2010. – Вип. 514–515. – С. 166–171.
76. Пилипів І. В. Національно-державницька ідеологія у діяльності митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина в умовах ЗУНР та міжвоєнну добу / І. В. Пилипів // Сумська старовина.

- Видання Сумського державного університету та Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2011. – Вип. XXXIII–XXXIV. – С. 191–198.
77. Пилипів І. В. Особливості церковно-релігійного життя в Польщі між Першою та Другою світовими війнами / І. В. Пилипів // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Вип. 3.31 : Історичні науки : збірник наукових праць. – Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2011. – С. 176–187.
78. Пилипів І. В. Релігійна освіта Греко-католицької церкви на Станіславщині в першій половині ХХ ст. / І. В. Пилипів // Іван Вагилевич: життя і творчість : зб. наук.-теор. ст. – Рожнятів, 2011. – С. 50–56.
79. Пилипів І. В. Українська Греко-католицька церква й Українська держава / І. Пилипів, В. Марчук // Українознавчі студії. Науково-теоретичний журнал Інституту українознавства при Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника. – 2000. – № 2. – С. 205–223.
80. Пилипів І. В. Українська греко-католицька церква та Ватикан в 20–30-х рр. ХХ ст. / І. В. Пилипів // Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал. – 2011. – № 2. – С. 50–54.
81. Пилипів І. В., Горан Т. Організаційна структура Перемишльської греко-католицької єпархії в період між двома світовими війнами // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. К., 2014. Вип. 86. С. 48–52.
82. Пилипів І. В. Конституція Другої Речі Посполитої та національно-релігійна політика польської влади в Галичині (1921-1925 рр.). / І. Пилипів // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія»/ Харк. нац. пед. ун-т. ім. Г. С. Сковороди. – Харків: Колегіум, 2013. – Вип. 47. – С. 83- 89.
83. Пилипів І. В. Організаційна структура Греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій / І. Пилипів // Інтелігенція і влада : Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: Історія. Вип. 28. – Одеса :

Астропринт, 2013. – С. 86 – 98.

84. Торжецький Р., Поляки та українці. Українська справа під час Першої світової війни у Другій Польській Республіці, Варшава 1993 р., с.24.
85. Хойновський А., Концепції національної політики польських урядів у 1921-1939 рр. Вроцлав-Варшава-Краків-Гданськ 1979, с. 173-174 (серія: «Польська політична думка XIX-XX ст.», т. 3).
86. Шумило М., Українське парламентське представництво в Сеймі і Сенаті Республіки Польща (1928-1939). Варшава, 2007. 120 с.

ІХ. Довідкові видання (довідники, енциклопедії, словники, покажчики).

87. Вітвіцький Олег Іванович. Діяльність духовенства української греко-католицької церкви як чинник формування національної ідеї у Східній Галичині в першій чверті XX століття.. Автореф. канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004 — 20с.
88. Галуха Л. Розвиток православ'я на Холмщині і Підляшші у 20–30-х роках XX століття // Українці Холмщини і Підляшшя. Історична доля, духовна і національна культура впродовж віків / Упоряд. М.Кучерепа, Н.Стещенко. – Луцьк, 2008. – С.290–291
89. Гончаревський В.Г. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід. К.: Логос, 2011. 220 с.
90. Завадка Б. Переслідування Української греко-католицької церкви в Галичині у 1938–1939 роках за участь у процесі націовставання // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка «Сотий рік». – Львів, 1993. – С. 274–275.
91. Західно-Українська Народна Республіка.(1918–1923): Історія (Коллективна монографія. Керівник авторського колективу й відповідальний редактор О. Карпенко) // Карпенко О. З історії ЗахідноУкраїнської Народної Республіки (До 85 річчя з дня народження професора О. Ю. Карпенка) / Заг. ред. М. Кугутяка. — Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2006 — С. 119–490.

92. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник / В.М. Литвин (голов. ред.). – К.: Вища школа, 2002. – 430 с.
93. Історія Львова. У 3-х томах. — Т.3. Листопад 1918-поч XXI ст. – Львів: Центр Європи.– 2007.– 576 с.
94. Калініченко В.В., Рибалка І.К. Історія України. Частина 3: 1917-2003 рр. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. – 628 с.
95. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні :Педагогічні концепції. – К. : Школяр, 1997. – 149 с
96. Степанюк Г. Організаційна будова Галицько-Львівської митрополії УГКЦ у міжвоєнний період // Історія релігій в Україні: Матеріали X-ї Міжнародної конференції (Львів, 16-19 травня 2000 року). – Львів, 2000. – Кн.1. – С.354-355.
97. Щербяк Ю. Освітня доктрина Української Греко-Католицької церкви та її впровадження в Україні. – Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. – Тернопіль, 2009 – 508 с.
98. Stepień S. Zyciereligijnespolecznosciukrainskiej w Drugiej RzeczyPospolitej // Polska – Ukraina. 1000 latsajszedztwa. T.I. – Przemysl, 1990. – S. 207 – 227.

План-конспект з предмета «Історія України»

Урок

Дата: 29.11.2024

Клас: 11

Тема: Ліквідація УГКЦ у 1946–1949 рр.

Мета:

навчальна:

- розкрити зміст понять і термінів «митрополит», «парафія», «конфесія», «епархія», «єпископ»; */інформаційна/*
- проаналізувати дії радянської влади щодо УГКЦ; */інформаційна/*
- охарактеризувати керівників УГКЦ; */інформаційна/*

розвивальна:

- розвивати увагу, пам'ять, мислення, вміння аналізувати та робити висновки; */логічна/*
- удосконалювати навички роботи в парах, малих групах, вміння працювати з текстом підручника та Інтернет-ресурсами; */соціальна/*
- закріпити знання учнів під час вивчення навчального матеріалу; */логічна/*
- розвивати навички роботи у групах; */соціальна/*
- розвивати вміння учнів здобувати інформацію за різними історичними джерелами; */інформаційна/*
- формувати критичне мислення; */логічна/*
- розвивати вміння аналізувати історичні факти; */хронологічна, логічна/*
- формувати вміння характеризувати історичні постаті; */аксіологічна/*

виховна:

- формувати повагу до історичного минулого України; */аксіологічна/*
- формувати навички роботи з ілюстраціями у підручнику; */інформаційно-аксіологічна/*
- виховувати інтерес до історії; */аксіологічна, особиста/*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань; */мовленнєва/*
- формувати національну свідомість, любов до рідного краю; */громадянська, особиста/*

Тип уроку: комбінований

Обладнання: Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. –О.В.Гісем, О.О.Мартинюк. – Харків : Вид-во «Ранок», 2019ю- 288с. : іл.,

Основні терміни: митрополит, парафія, конфесія, епархія, єпископ.

Історичні постаті: Андрій Шептицький

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3хв	I.Організаційний	Взаємне привітання, перевірка присутніх. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, нових знань та навичок.		
7хв	II. Перевірка домашнього завдання		<p>Історичний диктант.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Який регіон України опинився у найгіршому становищі після Другої світової війни? (<i>західний</i>) 2. Що посилювало гнітючі настрої регіону від повоєнної руїни? (<i>політика радянзації</i>) 3.Що стало на заваді політиці радянзації? (<i>визвольний рух</i>) 4.Що називають «глухим» спротивом? (<i>саботаж</i>) 5.Унаслідок чого відбулися істотні зміни в національному складі регіону? (<i>трудової експансії</i>) 6.Коли вийшла ухвала ухвалу «Про заходи по відбудові та подальшому розвитку господарства Львівської, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської, Волинської, Чернівецької областей на 1945 р.»? (<i>у травні 1945 р.</i>) 7.Який газогін став першим найбільшим у Європі та СРСР? (<i>Дашава-Київ</i>) 8.Коли у Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейні розпочалося будівництво шахт? (<i>1949 р.</i>) 9.Яке родовище було відкрито у 1950 р.? (<i>Роздольське родовище сірки</i>) 10. Де з'явився цементний завод? (<i>у Миколаєві</i>) 11. Коли розпочався курс на суцільну колективізацію господарств регіону? (<i>1948 р.</i>) 12. Який характер мала колективізація сільського господарства у західних областях 	Інформаційна

			УРСР? (<i>репресивний</i>)	
3хв	III. Мотиваційний етап	Я закликаю Вас бути активними, задавати питання, і ділитися своїми думками. Давайте разом заглибимося в цю важливу сторінку нашої історії.	<p>1. Ребус. Розшифруйте ребус.</p> <p>2. СЕНКАН. Створіть сенкан до слова-відгадки. <i>Алгоритм складання сенкану:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Тема (іменник) • Опис (прикметник, 2 слова) • Дія (дієслово, 3 слова) • Ставлення (фраза), почуття з приводу обговорюваного (4 слова). <p>Перефразування сутності (синонім, узагальнення, підсумок, 1 слово).</p>	Логічна, мовленнєва.
2хв	IV. Актуалізаційний етап		<p>1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? (Маник) 2. Які притаманні риси цієї епохи? (Скрипник)</p>	Хронологічна, Логічна
20хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<p>Одним з елементів радянської західноукраїнських земель та встановлення тотального ідеологічного контролю над місцевим населенням була заборона греко-католицької (уніатської) церкви, а також приєднання її до руської православної церкви. Радянська влада активно боролася з Українською греко-католицькою церквою (УГКЦ). В умовах української бездержавності УГКЦ поступово перетворилася на традиційного посередника між українцями і офіційною владою, духовну опору національно-визвольного руху. Коли почали формуватися перші загони УПА, митрополит А.Шептицький благословив справу та розпорядився надіслати до загонів священників-капеланів.</p> <p>До встановлення радянської влади в Західній Україні УГКЦ складалася із 3040 парафій, 4440 церков, духовної академії, 5 духовних семінарій, 2 шкіл і 127 монастирів. Греко-католицька церква об'єднувала понад</p>	<p><u>Продовжте речення</u></p> <p>Необхідність ліквідації УГКЦ радянська влада вбачала у... Процес ліквідації УГКЦ став більш реальним унаслідок... Після відмови духовенства та вірян УГКЦ... Наступника митрополита А, Шептицького спіткав... Для населення ліквідація УГКЦ мала виглядати як... Унаслідок псевдо собору у Львові...</p>	Інформаційна

	<p>5 млн. віруючих. Поки тривала війна, радянська політика відносно греко-католиків була поміркованою. У листопаді 1944 р., одразу після смерті митрополита А.Шептицького, на спеціальну вимогу радянського керівництва їздила делегація греко-католицької церкви на чолі з ігуменом К.Шептицьким. Про те, що радянська влада поважала А.Шептицького, свідчить хоча б той факт, що на його похоронах був вінок й від радянської влади.</p> <p>Перегляд відеоролика http://www.territoryterror.org.ua/uk/history/1945-1953/ugcc-liquidation/</p> <p>Загострення відносин між Заходом (перш за все США) і Сходом (перш за все СРСР) переросло у «холодну війну». Наступник А.Шептицького митрополит Й. Сліпий намагається знайти спільну мову з радянським режимом. Під час зустрічі з представниками влади греко-католики проголошують звернення Й.Сліпого «До духовенства і віруючих», де містилися заклики до учасників оунівського руху «вернутися з неправильного шляху». Крім того, передали 100 тис. карбованців у фонд Червоного Хреста на оборону країни. Представники УГКЦ певною мірою засвідчили свою лояльність до радянської влади, але зауважили, що у західноукраїнському регіоні будь-які нововведення необхідно робити поступово і обережно.</p> <p>Також у квітні 1945 р. в газетах «Радянська Україна» і «Вільна Україна» було надруковано статтю В.Росовича (псевдо Я. Галан) під назвою «З хрестом чи ножем», яка у гострій формі критикувала уніатів, й зокрема покійного А.Шептицького. Уніатську церкву звинуватили у співпраці з німецько-фашистським окупаційним режимом та так званими українськими буржуазними націоналістами (мається на увазі ОУН-УПА). Відзначимо, що Я.Галан був ідейним комуністом, але іноді достатньо жорстко критикував радянську владу за посилення насильницької русифікації в регіоні.</p> <p>Наступний крок було зроблено знову за допомогою преси. У травні 1945 р.</p>	<p>Запитання до відеоролика</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Про що звітував митрополит А. Шептицький Ватикану? 2.Що завадило остаточній ліквідації УГКЦ? (<i>початок війни на Східному фронті</i>) 3.З якою метою Йосип Сліпий відправив делегацію до Москви у 1944 р.? 4.З чим пов'язують цілеспрямований наступ на УГКЦ? (<i>з появою 8 квітня 1945 р. у газеті "Вільна Україна" статті "З хрестом чи мечем" під псевдонімом В. Росовича. У ній УГКЦ звинувачувалась у співпраці з німцями і зв'язках з ОУН</i>) 5. Як діяла спеціальна «ініціативна група»? 6. Доведіть або спростуйте твердження, що собор у Львові був протиправним. 	
--	---	--	--

в пресі з'явився відгук «Ініціативної групи з возз'єднання греко-католицької з православною церквою». Цей захід очолив греко-католицький священник, професор Львівської духовної академії Г.Костельник. У цьому напрямі було розгорнуто роботу. На сьогодні більшість істориків вважає створення цієї «ініціативної групи» справою найвищого радянського керівництва, яке спочатку спробувало розкласти церкву зсередини.

8-10 березня 1946 р. у Львові відбувся собор Української греко-католицької церкви. У соборі св. Юра зібралися 216 делегатів-священиків (за іншими даними - 214) і 19 мирян. Головне рішення собору зводилося до наступного: «... відкинути настанови Берестейського Собору з 1596 р., ліквідувати унію, відірватися від Ватикану і повернутися до нашої батьківської святої православної віри і Руської православної церкви». Уніатські приходи було передано православній церкві (на початок 1949 р. - 73 храми). З огляду на канонічне право, собор не мав правочинності, оскільки на ньому не було жодного єпископа.

Після того, як поза законом опинилася греко-католицька церква Галичини, радянське керівництво почало проводити подібну кампанію в Закарпатті. У повоєнний період до липня 1947 р. від української єпархії цього регіону відібрали 73 церкви, 15 священників вислали до Сибіру, трьох убили, 36 втекли. У цьому ж році вчинили замах на мукачівського українського єпископа Г.Ромжу. Влаштована автокатастрофа «не допомогла», тому єпископа пізніше отруїли в лікарні. В Мукачівській єпархії закрили усі греко-католицькі церкви. Наслідком цих акцій було те, що Ужгородську унію 1646 р. анулювали, а місцеву єпархію на вернули у православне віросповідання. Рішення про це закріпили Мукачівським собором від серпня 1949 р., на якому в урочистій обстановці проголосили «добровільне возз'єднання мукачівської єпархії з російською православною церквою».

Радянська влада не цікавилася

		<p>думками і бажаннями віруючих греко-католицького віросповідання. Переважна більшість віруючих протестувала, але цей протест не переходив у активні форми. Уніатська церква, перебуваючи у непростому становищі, не зникла, а перейшла в підпілля. Дослідники називають період діяльності греко-католиків з 1946 по 1989 рр. «катакомбним».</p> <p>Ліквідувавши УГКЦ, радянське керівництво виконало один з головних пунктів плану, головна мета якого спрямовувалося на організацію всебічної і активної відсічі римо-католицькому Ватикану та зміцненню радянської влади на Західній Україні. Спочатку греко-католицька церква була ослаблена у повоєнний період, а потім і ліквідована.</p> <p style="text-align: center;">Перегляд відеоролику.</p> <p>Перегляньте відеоролик. https://www.youtube.com/watch?v=R_N6kBRvzSg</p>	<p>Охарактеризуйте внесок митрополита А. Шептицького в українську історію.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Скільки років прожив Йосип Сліпий? (1892 – 1984 рр.; 92 роки) (Дівульська) 2. На чому наполягав Йосип Сліпий? (на створенні українського патріархату) (Калинюк) 3. Як до цього поставився Папа Павло VI? (Зробив кардиналом, надав усі почесні, але відмовив у створенні патріархату) (Рубець) 4. Чим Папа аргументував відмову? (Каштанюк) 5. Проаналізуйте цитату Йосипа Сліпого. (Грінчук) 	
5хв	VI. Систематизація знань		<p><u>1. Вправа «Новий сценарій».</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Відчуйте себе сценаристами та продовжте речення: «Якщо б у 1945 р. духовенство погодилося на пропозицію радянської влади...» <p><u>2. Робота в парах.</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Опрацюйте фрагмент джерела на с. 39 підручника. • Поміркуйте, чому організаторам акції з ліквідації УГКЦ було важливо схилити духівництво до співпраці з НКВС. Наведіть факти, які свідчать, що одним з механізмів радянської 	Інформаційна, мовленнєва

			західноукраїнських земель була деморалізація суспільства. На уроці я працював Своєю працею на уроці я Урок для мене видався За урок я Мій настрій Матеріал уроку для мене був Домашнє завдання мені здається	
Зхв	VII. Висновки	<p>Ліквідація Української греко-католицької церкви (УГКЦ) у 1946-1949 роках стала важливою подією в історії України, яка мала значний вплив на релігійне, культурне та соціальне життя українського народу. Цей процес був частиною більш широкої політики радянського режиму, спрямованої на знищення незалежних релігійних організацій та підпорядкування їх державі.</p> <p>1. Ліквідація УГКЦ відбулася на фоні посилення репресій проти різних релігійних спільнот в Україні, що свідчило про прагнення радянської влади контролювати всі сфери життя суспільства, включаючи релігію.</p> <p>2. Примусова анексія: У 1946 році на Львівському соборі, під тиском радянських властей, УГКЦ була примусово об'єднана з Російською православною церквою. Це призвело до втрати автономії та незалежності церкви.</p> <p>3. Репресії та переслідування: Після ліквідації церкви тисячі священників і вірян зазнали переслідувань, арештів і депортацій. Багато з них стали жертвами політичних репресій, що підкреслює жорстокість радянського режиму.</p> <p>4. Культурні наслідки: Ліквідація УГКЦ також мала негативні наслідки для української культури та національної ідентичності. Церква відіграла важливу роль у збереженні української мови, традицій та духовності.</p> <p>5. Відновлення: Незважаючи на репресії, УГКЦ змогла зберегти свою ідентичність у підпіллі. Відновлення</p>		

		церкви стало можливим лише після здобуття незалежності України у 1991 році, коли УГКЦ отримала офіційний статус і змогла відновити свою діяльність.		
1хв	VIII. Домашнє завдання		Опрацювати даний параграф.	